Rapport till Finanspolitiska rådet
2022/1

Pensionärernas inkomster i Sverige 1991–2019

Johannes Hagen, Lisa Laun och Mårten Palme[1]

Vi är tacksamma för värdefulla kommentarer från Anders Björklund, Mats Dillén, Mikael Hemlin, Göran Hjelm, Tommy Lowén och Ole Settergren. Vi vill också rikta ett tack till Centre for Entrepreneurship and Spatial Studies (CEnSE) vid Jönköping University för tillgång till den registerdata som används i rapporten (P0911 – Geografiska aspekter på ekonomisk verksamhet och individers välbefinnande). Författarna tackar för forskningsstöd från Riksbankens Jubileumsfond (Dnr P19-0943:1) och Forte (Dnr 2020-01532).

[1]Affilieringar: Johannes Hagen: Centre for Entrepreneurship and Spatial Studies (CEnSE), Jönköping University. Lisa Laun: Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU) och Uppsala Center for Labor Studies (UCLS). Mårten Palme: Stockholms universitet.

Finanspolitiska rådet är en myndighet som har till uppgift att göra en oberoende granskning av regeringens finanspolitik. Rådets uppgifter fullföljs framför allt genom rapporten Svensk finanspolitik som lämnas till regeringen en gång per år. Rapporten ska kunna användas som ett underlag för riksdagens granskning av regeringens politik. Rådet anordnar även konferenser. I serien Studier i finanspolitik publiceras fördjupade studier av olika aspekter på finanspolitiken.

De åsikter som uttrycks i denna rapport är författarens egna och speglar inte nödvändigtvis Finanspolitiska rådets uppfattning.

Finanspolitiska rådet
Box 3273
SE–103 65 Stockholm
Fleminggatan 7
Tel: 08-453 59 90
info@fpr.se
www.fpr.se

ISSN 1654-8000

1. Inledning

På senare tid har de svenska pensionärernas ekonomiska situation debatterats intensivare än på mycket länge. Flera politiska överenskommelser har också gjorts för att stärka pensionärernas inkomster. Under 2021 började inkomstpensionstillägget betalas ut och i januari 2022 kom den socialdemokratiska regeringen överens med Miljöpartiet och Vänsterpartiet om att införa garantitillägget som en ytterligare förstärkning. I synnerhet det senare förslaget har kritiserats för att vara ett avsteg från pensionsreformens princip om ett allmänt pensionssystem som skulle präglas av långsiktighet och bred politisk förankring.

En grundläggande fråga om bakgrunden till reformerna är om det finns en saklig grund för att hävda att pensionärernas inkomstutveckling borde varit mer gynnsam. Men frågan om huruvida "pensionärerna har fått det bättre" kan ha olika tolkningar. Vissa skulle mena att frågan syftar på om pensionärerna som grupp har fått större konsumtionsmöjligheter över tid. Andra skulle mena att frågan syftar på om pensionärerna fått det bättre i förhållande till den arbetande befolkningen eller andra åldersgrupper i ekonomin. En tredje tolkning skulle kunna vara i vilken utsträckning pensionärerna har kunnat behålla den inkomst de varit vana vid under sin yrkesverksamma tid.

I denna rapport undersöker vi dessa tre frågeställningar genom att analysera tillgängliga mikrodata som inkluderar hela den vuxna svenska befolkningen under tidsperioden 1991 till 2019. Den stora datamängden vi har tillgång till möjliggör att vi inte bara studerar hur ett centralmått för inkomstfördelningen – medianinkomsten – utvecklats över tid, utan också hur utvecklingen sett ut i olika delar – percentiler – av fördelningen samt hur inkomstfördelningen inom gruppen pensionärer har förändrats.

Vi börjar med att studera utvecklingen av de disponibla inkomsterna bland pensionärerna. Vi studerar också hur pensionärernas inkomster utvecklats jämfört med inkomstutvecklingen i andra åldersgrupper under perioden och hur inkomsten förändras i samband med pensioneringen. För att förstå bakgrunden till utvecklingen, och särskilt belysa pensionssystemets betydelse, analyserar vi därefter hur inkomsterna från det allmänna ålderspensionssystemet och tjänstepensionssystemen förändrats över tid i olika delar av inkomstfördelningen och hur dessa förhåller sig till pensionärernas tidigare inkomster. Vi kommer även att se hur andra komponenter av inkomsten förändrats över tid och deras betydelse för förändringen av inkomstfördelningen. Slutligen, återigen för att fördjupa förståelsen för förändringarna i pensionärernas inkomster, kommer vi att studera olika demografiska grupper inom gruppen pensionerade separat.

2. Institutionell bakgrund

2a. Pensionssystem

i. Det allmänna systemet

Vi studerar inkomstfördelningen bland samtliga pensionärer under perioden 1991–2019. Denna grupp berörs både av det gamla allmänna ålderspensionssystemet, med folkpension, pensionstillskott och

ATP, och det nya, med garantipension, inkomstpension och premiepension. Den första årskullen som berördes av det nya systemet var de födda 1938, som fyllde 65 år 2003. Denna årskull omfattas till 20 procent av det nya systemet och till 80 procent av det gamla systemet. För varje årskull födda efter 1938 adderas 5 procents omfattning till det nya systemet. Detta innebär att de födda 1939 omfattas till 25 procent av det nya systemet; de födda 1940 till 30 procent och så vidare fram till de födda 1954, som fyllde 65 år 2019, som var de första att till 100 procent få sin pension från det nya ålderspensionssystemet.

Det gamla och det nya allmänna ålderspensionssystemet skiljer sig åt på en rad principiella sätt.[1] Låt oss därför ge en kort översikt över hur förmånerna bestäms i respektive system. Det gamla systemet bestod av två huvudsakliga delar: folkpension och allmän tilläggspension (ATP). Därtill finns en mindre förmån, pensionstillskott, för de med ingen, eller låg, ATP. Alla förmåner inom det gamla systemet var indexerade med (det förhöjda) prisbasbeloppet. Prisbasbeloppet är politiskt bestämt, men har med vissa undantag följt konsumentprisindex (KPI) nära.[2] Folkpensionen, som inte alls var relaterad till den försäkrades tidigare arbetsinkomster, motsvarade ett årligt belopp på 96 procent av ett basbelopp för en ensamstående pensionär och 78,5 procent för en sammanboende.

Tilläggspensionen (ATP) räknades ut genom att den motsvarade 60 procent av genomsnittet av de 15 bästa åren av en individs inkomster mellan 1 och 7,5 prisbasbelopp under dennes karriär i arbetslivet. Om man tjänat in pensionspoäng under färre år än 30 räknades den ner linjärt med kvoten av det antal år man bidragit till systemet och 30. Sammantaget innebar det tidigare allmänna ålderspensionssystemet att en arbetare som pensionerade sig vid den normala pensionsåldern vid 65 fick cirka 60 procent av den arbetsinkomst som han eller hon haft innan pensioneringen. Om personen valde att gå i pension innan 65-årsdagen räknades pensionen ner med 0,5 procent för varje månad före 65-årsdagen och, omvänt, om personen valde att gå i pension efter 65, så räknades pensionen upp med 0,7 procent för varje månad som han eller hon sköt upp pensionsuttaget efter 65-årsdagen.

En viktig egenskap i det tidigare pensionssystemet var att förmånernas reala storlek var bestämd på förhand – det som med ett engelskt fackuttryck brukar kallas ett *Defined Benefit* (DB)-system. Bortsett från att systemet innefattade vissa buffertfonder (AP-fonderna) var det allmänna ålderspensionssystemet före reformen ett så kallat *pay-as-you-go*-system i meningen att den arbetande generationen betalade pensionerna varje år genom pensionsavgiften som var en del av arbetsgivaravgiften. En konsekvens av denna konstruktion var att bördan av ökade kostnader för pensionerna vid nedgångar i landets ekonomi eller förlängningar av den förväntade livslängden bars fullt ut av den arbetande befolkningen, genom högre arbetsgivaravgifter. Systemets inneboende problem, som motiverade den stora pensionsreformen 1998, var att en viss nivå på den ekonomiska tillväxten, som visade sig allt svårare att uppfylla, krävdes för att successiva ökningar av arbetsgivaravgifterna inte skulle vara nödvändiga.

[1] Se t ex Ds 2009:53 eller Hagen (2017).

[2] Undantagen skedde under oljeprishöjningarna 1980 och efter den stora devalveringen av den svenska kronan 1982.

Till skillnad från ATP-reformen, var det nya pensionssystemet frukten av en kompromiss som slöts mellan alla dåvarande riksdagspartier utom Vänsterpartiet och Ny demokrati. En konsekvens av detta var att det nya systemet, utöver garantipensionen som utgör en grundtrygghet, består av två huvudsakliga delar: inkomstpensionen och premiepensionen. Det övergripande syftet med reformen var att skapa ett finansiellt hållbart system. Dessutom ville man rätta till en del anomalier som man tyckte det gamla systemet innefattade.

Den fundamentala förändringen som pensionsreformen medförde var att pensionssystemet blev avgiftsbestämt och att staten inte längre garanterade en viss real nivå för pensionsförmånerna – det som på engelska kallas ett *Defined Contribution* (DC)-system. Pensionsavgiften sattes till 18,5 procent av den pensionsgrundande inkomsten, varav 16,5 procent går till inkomstpensionen och 2 procent till premiepensionen.[3] De intjänade pensionsrätterna inom det ofonderade inkomstpensionssystemet räknas upp med ett inkomstindex som beror på utvecklingen av den genomsnittliga pensionsgrundande inkomsten i ekonomin, medan de intjänade pensionsrätterna i det fonderade premiepensionssystemet förräntas på världens börser och penningmarknader.

Förmånens storlek bestäms först och främst av hur mycket individen betalat in till systemet under sin tid på arbetsmarknaden, men också av det så kallade delningstalet som beror på den förväntade livslängden det år individen bestämmer sig för att gå i pension. Delningstalet beror också på förskottsräntan som innebär att pensionärerna får förskott på den framtida utvecklingen av pensionsförmögenheten på bekostnad av en 1,6 procent lägre årlig uppräkning. När pensionen har börjat betalas ut räknas inkomstpensionen upp med inkomstindex minus förskottsräntan medan premiepensionen räknas upp med ett index som baseras på börs- och ränteutvecklingen.[4] För att garantera den finansiella hållbarheten aktiveras en så kallad automatisk balansering i pensionssystemet när skulderna överstiger tillgångarna, vilket innebär att pensionerna och de intjänade pensionsrätterna räknas upp med ett lägre balansindex i stället för inkomstindex.

Pensionsreformen hade betydelse för såväl pensionsnivåerna som för hur pensionsinkomsterna *fördelas* bland pensionärerna. Tidigare studier tyder på att infasningen av det nya pensionssystemet sänkt kompensationsgraden i systemet (se t ex Laun och Palme, 2022a, b, och Pensionsmyndigheten, 2017a; 2019a). En skillnad som påverkar fördelningen är att förmånerna i ATP-systemet bestämdes av inkomsterna under de 15 bästa åren i personens karriär, medan inkomster under hela livscykeln

[3] Pensionsavgifterna utgörs av en ålderspensionsavgift i arbetsgivaravgifterna på 10,21 procent av bruttolöneinkomsten som betalas av arbetsgivaren, och av den allmänna pensionsavgiften på 7 procent av bruttolöneinkomsten som betalas av arbetstagaren. Den pensionsgrundande inkomsten utgörs av bruttolöneinkomsten minus den allmänna pensionsavgiften, och avsättningen på 17,21 procent av bruttolöneinkomsten motsvarar 17,21/0,93=18,5 procent av den pensionsgrundande inkomsten. Under åren 2000–2006 infördes en skattereduktion av den allmänna pensionsavgiften i flera steg och sedan 2006 ersätts arbetstagaren fullt ut för avsättningen till den allmänna pensionsavgiften.

[4] Eftersom förmånerna bestäms genom ett index som avspeglar den genomsnittliga inkomstutvecklingen i ekonomin kommer förmånerna att indexeras med KPI om den reala tillväxten i genomsnittsinkomst är 1,6 procent. Om tillväxten är snabbare kommer förmånerna också växa snabbare, men om den är långsammare blir ökningen av förmånerna på motsvarande sätt långsammare än KPI (se Pensionsmyndigheten, 2021b).

räknas in i det nya pensionssystemet. En annan skillnad, som också har betydelse för hur omfördelande systemet blir i praktiken, är att taket på 7,5 basbelopp i både inkomstpensionen och premiepensionen sedan 2001 bestäms av inkomstbasbeloppet i stället för (det förhöjda) prisbasbeloppet. Inkomstbasbeloppet, som är knutet till den genomsnittliga pensionsgrundande inkomsten i ekonomin och därför även inkluderar den ekonomiska tillväxten i ekonomin utöver prisförändringarna, kommer att växa snabbare än prisbasbeloppet och förändringen medför därför att färre, i princip en oförändrad andel, hamnar ovanför taket.

Om individen upptäcker att den månatliga pensionen från det allmänna systemet blir lägre än vad som vore önskvärt finns vid pensioneringstillfället möjligheten, för de som kan, att kompensera för detta genom att fortsätta att arbeta och på så sätt få en större pensionsförmån genom fortsatta inbetalningar till inkomstpensionen och premiepensionen. Ett senare pensionsuttag ger också ett lägre delningstal och därmed en högre månatlig pension. Med en längre planeringshorisont, kan individer som har möjlighet öka sitt eget sparande före pensioneringen för att uppnå ett önskat konsumtionsutrymme efter utträdet från arbetsmarknaden.

ii. Tjänstepensioner

Många arbetsgivare betalar in tjänstepension åt sina anställda. De flesta arbetsgivare erbjuder en tjänstepension via det kollektivavtal de tecknat, men även arbetsgivare som inte tecknat kollektivavtal kan teckna tjänstepension åt sina anställda. Enligt skattningar baserade på kollektivavtalens täckningsgrad omfattas cirka 90 procent av arbetstagarna i Sverige av ett tjänstepensionsavtal (Kjellberg, 2018). Enligt Inspektionen för socialförsäkringen (ISF, 2018a), som studerat företagens deklarationsuppgifter, är täckningsgraden ännu högre – enligt studien får 94 procent av de förvärvsarbetande i åldrarna 25–64 avsättningar till tjänstepension.

Tjänstepensionsområdet domineras av fyra stora avtal:

1. ITP för (flertalet) privat anställda tjänstemän
2. SAF-LO för (flertalet) privatanställda arbetare
3. KAP-KL/AKAP-KL/AKAP-KR/ PA-KFS 09 för (alla) kommun- och landstingsanställda
4. PA 16 avdelning 1 och 2 för (alla) statligt anställda tjänstemän.

Det finns både likheter och skillnader mellan dessa fyra avtal.[5] Ett gemensamt drag är att de är tänkta att vara ett komplement till den allmänna pensionen. Detta åstadkommer man genom att anpassa avgifterna i tjänstepensionen efter det så kallade inkomsttaket i den allmänna pensionen. Inkomsttaket innebär att man inte tjänar in till allmän pension på inkomster som överstiger 7,5 inkomstbasbelopp, vilket motsvarar 44 375 kronor i månaden (2022). Under taket ger tjänstepensionen ett tillskott till den allmänna pensionen genom en extra avsättning som i regel

[5] Se Pensionsmyndighetens hemsida om tjänstepension (https://www.pensionsmyndigheten.se/forsta-din-pension.category.tjanstepension#pm-category-filter-last-card) och Hagen och Elinder (2018) för fler detaljer.

motsvarar 4,5 procent av lönen.[6] Över taket avsätts vanligen 30 procent av lönen till tjänstepensionen. Tjänstepensionen är därför relativt sett viktigare för höginkomsttagare.

Det finns också variationer inom respektive avtal som uppstått när avtalen omförhandlats, då de i regel fått större inslag av avgiftsbestämda pensioner på bekostnad av förmånsbestämda pensioner. Faktum är att de senaste avtalen inom respektive avtalsområde är helt avgiftsbestämda. De som går i pension i dag har ofta en kombination av förmånsbestämda och avgiftsbestämda tjänstepensioner. På grund av långa övergångsregler kommer det också att förbli så under många år framöver.[7]

iii. Privat sparande

Toppen av den tredelade pensionspyramiden, där den allmänna pensionen och tjänstepension utgör fundamenten, består av privat pensionssparande. De flesta associerar privat pensionssparande med sparande i privata pensionsförsäkringar eller individuella pensionssparkonton (IPS). Avdragsrätten för sparande i sådana konton avskaffades dock helt den 1 januari 2016 för dem med tjänstepension, efter att dessförinnan under 2015 minskat från 12 000 kronor per år till 1 800 kronor per år. Avdragsrätten innebar att premier och inbetalningar till det individuella pensionssparandet fick dras av mot skatten vid sparandetillfället medan utbetalningar från pensionssparandet är skattepliktiga. Avdragsrätten finns fortfarande kvar för företagare och för de som saknar tjänstepension i sin anställning.

I den här rapporten rapporterar vi inkomster från individuella pensionssparkonton eftersom de fortfarande spelar en viktig roll för nuvarande och blivande pensionärers ekonomi. År 2019 utgjorde kapitalet i privata pensionsförsäkringar och individuella pensionssparanden (IPS) 5 procent av det samlade pensionskapitalet (Pensionsmyndigheten, 2021c). Privat pensionssparande utgör dock en liten del av det privata sparandet, och vi bortser bland annat från sparande i andra finansiella tillgångar och bostäder.

2b. Inkomstskatter

Beskattning spelar roll för hur mycket pengar pensionärerna får i plånboken. På grund av skatteförändringar över tid kan en jämförelse av bruttoinkomster före skatt bli missvisande för de faktiska konsumtionsmöjligheterna. I det gamla pensionssystemet beskattades både folkpension och ATP, men en skattereduktion för pensionärer gjorde att den som enbart hade folkpension och pensionstillskott inte betalade någon skatt. I det nya pensionssystemet var utgångspunkten att pensionärer skulle betala samma inkomstskatt som förvärvsaktiva. Garantipensionen sattes därför högre än enbart folkpensionen i det gamla systemet, men beskattades fullt ut så att pengarna en

[6] I det nya avtalet för kommun- och regionanställda, AKAP-KR, som gäller från 1 januari 2023 blir pensionsavsättningarna 6 procent och 31,5 procent för lönedelar under respektive över inkomsttaket. Flera avtal har också olika flexpensions- eller delpensionslösningar som syftar till att möjliggöra ett mer flexibelt arbetsliv innan pensionsinträdet (se Pensionsmyndigheten, 2017b).

[7] Se Hagen och Elinder (2018) och ISF (2018b) för mer information om de olika tjänstepensionsavtalen och tillhörande övergångsregler.

garantipensionär fick i plånboken i det nya systemet skulle vara nära det som en folkpensionär fick i det gamla systemet.

År 2007 infördes ett jobbskatteavdrag som sänkte inkomstskatten på förvärvsinkomster, med syfte att göra det mer lönsamt att arbeta. Jobbskatteavdraget var ungefär dubbelt så högt för personer över 65 år, vilket gav incitament till fortsatt arbete för denna grupp (se Laun, 2017). Det gällde däremot inte pensionsinkomster, och jobbskatteavdraget skapade därmed vad som kommit att kallas en ”pensionärsskatt”.

År 2009 infördes ett förhöjt grundavdrag för personer över 65 år, som gällde arbetsinkomster såväl som pensionsinkomster, och som var utformat för att sänka skatten mer för dem med låga inkomster. Under senare år har flera skattesänkningar införts med syfte att minska skillnaden i beskattning mellan pensionärer och arbetare som uppstod till följd av jobbskatteavdraget och för att motverka effekten av den negativa balanseringen av pensionerna 2010, 2011 och 2014. Detta har till stor del skett genom förändringar av det förhöjda grundavdraget. Skillnaden i beskattning mellan pensionärer och den arbetande befolkningen under 65 år kommer att vara helt borta 2023 (se Pensionsmyndigheten, 2022c). Eftersom pensionärer utöver det förhöjda grundavdraget på alla inkomster fortfarande får ett förhöjt jobbskatteavdrag på arbetsinkomster är dock incitamenten att arbeta fortsatt starka för dem över 65 år.

2c. Grundskydd för äldre

Syftet med grundskyddet för äldre är att ge visst ekonomiskt skydd till pensionärer när den inkomstgrundade allmänna pensionen, tjänstepensioner och övriga inkomster eller tillgångar är låga. Dagens grundskydd består av garantipension, bostadstillägg och äldreförsörjningsstöd och står för cirka tio procent av de allmänna ålderspensionsutbetalningarna.

Garantipensionen räknas av mot individens inkomstpension och finansieras över statsbudgeten. För att få full garantipension krävs att en person har bott i Sverige i minst 40 år mellan 16–64 års ålder.[8] Garantipensionen före skatt uppgår 2022 till maximalt 8 779 kr per månad för ensamstående och 7 853 kr per månad för gifta. Till skillnad från inkomstpensionen som räknas upp med inkomstindex (minus förskottsräntan) räknas garantipensionen upp med prisbasbeloppet.

Bostadstillägget för pensionärer är skattefritt och uppgår som mest till 7 090 kr per månad för ensamstående. Till skillnad från garantipensionen behovsprövas bostadstillägget mot hushållets alla inkomster och till viss del även mot (finansiell) förmögenhet. Nivån på bostadstillägget anges i nominella termer och minskar därför över tid i reala termer om inga politiska beslut fattas.

Maximalt grundskydd, dvs. full garantipension och fullt bostadstillägg, summerar för ensamstående till 15 869 kr (8 779+7 090) brutto per månad, vilket ger ca 14 800 kr efter grundavdrag och en

[8] Det finns ett undantag för personer som fått uppehållstillstånd med flyktingstatus i Sverige, vilka kan tillgodoräknas 40 bosättningsår oavsett faktisk bosättningstid. Det finns förslag i riksdagen att avskaffa detta undantag.

genomsnittlig kommunal inkomstskatt. Det är högre än gränsnivån för låg ekonomisk standard (SCB, 2022a).

Äldreförsörjningsstödet riktar sig till personer som fyllt 65 år och som saknar eller har en låg inkomstgrundad pension, och samtidigt inte uppfyller kraven för garantipension. Den skäliga levnadsnivån räknas upp med prisbasbeloppet precis som garantipensionen. Äldreförsörjningsstödet har den högsta graden av behovsprövning och stödet avräknas mot inkomster krona för krona. Äldreförsörjningsstödet finns till skillnad från tidigare nämnda pensionskomponenter inte som en egen variabel i LISA-databasen, som vår empiriska analys bygger på (se avsnitt 3). Däremot är äldreförsörjningsstödet en del av individens disponibla inkomst.

3. Data och metod

3a. Datakällor och studiepopulation

Vi använder information från SCB:s LISA-databas under perioden 1991–2019. LISA innehåller data för samtliga personer 16 år och äldre som varit folkbokförda den sista december respektive år. Vi använder information om kön, ålder, avtalsområde för tjänstepension, invandrarstatus och bostadskommun samt information om inkomster från olika inkomstkällor för att kartlägga utvecklingen av pensionärernas inkomster över tid för olika grupper. Vi exkluderar observationer där individens disponibla inkomst saknas eller är lika med noll, eftersom det tyder på att personen inte befinner sig i Sverige.[9]

Vi definierar en pensionär som en person som påbörjat uttag av allmän pension. En person som tar ut delar av sin allmänna pension räknas således som pensionerad, medan en person som tar ut tjänstepension eller privat pension, men ännu inte allmän pension, inte betraktas vara det. Från 2003 och framåt kan vi observera i data vem som tar ut pension på heltid och olika nivåer av deltid, men dessförinnan saknar vi denna information. Därför tar vi med samtliga som har börjat ta ut allmän pension. De senaste åren har drygt 3 procent av nya pensionärer tagit ut inkomstpension partiellt och ca 5 procent tagit ut inkomst- eller premiepension partiellt 1 år efter pensionering.

På grund av felrapportering saknas i LISA-databasen inkomstuppgifter om allmän pension för personer som börjat ta ut sin pension före 65 år under åren 2001–2002. Det innebär att vi underskattar antalet nya pensionärer under dessa år och överskattar antalet nya pensionärer år 2003. När vi studerar utvecklingen av inkomsterna för pensionärskollektivet som helhet påverkar denna brist inte den övergripande bilden, eftersom nyblivna pensionärer som börjar ta ut sin pension före 65 års ålder utgör en mycket liten andel av alla pensionärer. När vi studerar kompensationsgrader, och fokuserar på nyblivna pensionärer, blir denna brist mer påtaglig. Därför rapporterar vi inte uppgifter för nyblivna pensionärer under 2001–2003 och markerar denna period med en grå yta i de analyser där dessa år utelämnas.

[9] Ca 2% av populationen saknar uppgift eller har noll i disponibel inkomst. För vårt urval av pensionärer är motsvarande andel knappt 0,1%.

3b. Inkomstmått

Eftersom syftet med rapporten är att studera hur pensionärernas konsumtionsutrymme förändrats är vårt mål att använda ett inkomstmått som mäter dessa så nära som möjligt. Enligt Haig-Simons klassiska definition av disponibel inkomst mäter detta mått värdet av den konsumtion som en individ kan åtnjuta under en viss tidsperiod utan att det reala värdet av individens förmögenhet förändras.[10] Det finns en rad praktiska problem med att implementera detta mått. Idealt skulle vi för varje individ skatta förändringen i det reala värdet av personens förmögenhet. Eftersom en stor del av detta kapital är bundna i egna hem skulle det innebära ett mycket omfattande arbete att genomföra sådana beräkningar.

Eftersom vi saknar detaljerade uppgifter om komponenter av individernas förmögenheter kommer vi i praktiken bara att beakta olika inkomstkomponenter och skatter i vårt mått. Vi kommer att använda individens delkomponent till hushållets årliga disponibla inkomst, vilken mäts som summan av en individs inkomster och transfereringar minus slutlig inkomstskatt. Detta innebär att vi också ignorerar potentiella inkomster av realt kapital, så som t ex konsumtionsvärdet att bo i ett självägt hus.[11] Vi beaktar inte heller värdet av välfärdstjänster (se Aaberge m.fl., 2018).

En annan källa till mätproblem är fördelningen av ekonomiska levnadsförhållanden inom ett hushåll. En person kan ha relativt låg egen inkomst, men vara sammanboende med en höginkomsttagare och därför åtnjuta en hög levnadsstandard, trots de låga egna inkomsterna. En annan felkälla är möjligheten till konsumtion av kollektiva varor – sådana varor där en ytterligare individs konsumtion inte inskränker på övrigas konsumtionsmöjligheter – inom hushållet. För att korrigera för denna felkälla brukar man i inkomstfördelningsstudier använda så kallade ekvivalensskalor, som korrigerar för det faktum att hushåll med fler medlemmar kan uppnå en högre levnadsstandard med en given inkomst per capita.

Vi använder individens delkomponent till hushållets disponibla inkomst, och kommer därför att bortse från båda dessa felkällor. Förhållandevis få hushåll med personer äldre än 65 år har barn som bor kvar i sina föräldrahem. Därför är sannolikt den andra felkällan av mindre betydelse. En anledning till att vi inte använder disponibel inkomst på hushållsnivå är att det saknas jämförbara data i LISA-databasen för hela perioden, eftersom de så kallade ekvivalensskalorna förändrades 2004. Individens delkomponent till hushållets disponibla inkomst är däremot så gott som jämförbar över hela den studerade perioden.[12] En annan anledning är att rapporten har ett fokus på pensionsinkomster, vilka baseras på den individuella inkomsthistoriken. För att underlätta jämförelsen mellan disponibel inkomst och pensionsinkomster presenterar vi således alla dessa mått på individnivå och inte på hushållsnivå.[13]

---

[10] Se Haig (1921) och Simons (1938).

[11] Se Björklund, Palme och Svensson (1995) för ett mer uttömmande resonemang.

[12] För denna variabel skedde en förändring år 2004 som innebar att kapitalförluster nu kunde ge negativa värden, medan kapitalförluster före 2004 sattes till noll, samt någon ytterligare mindre förändring.

[13] För pensionärer innebär även förändringar av hushållsbegreppet för de som bor på äldreboende 2011 att tidsserierna över disponibel inkomst på hushållsnivå inte blir jämförbara över tid.

Eftersom pensionssystemet är vårt primära fokus kommer vi också studera utvecklingen av pensionsinkomsterna separat. Vi använder information om allmän pension och tjänstepension, och kallar summan av dessa för total pension. Den allmänna pensionen består av olika delar både från det gamla pensionssystemet och det nya, som infördes successivt för årskullarna 1938–1953. I det gamla systemet fanns folkpension (inklusive pensionstillägg) och ATP, och i det nuvarande pensionssystemet finns garantipension, inkomstpension, tilläggspension och premiepension. Vi summerar alla dessa pensionsinkomster i variabeln allmän pension. Allmän pension är beskattningsbar och uttryckt som bruttoinkomst före skatt.

Information om tjänstepension innehåller summan av alla utbetalningar av tjänstepension. De fyra stora avtalen utgörs av Industrins och handelns tjänste- och tilläggspension för privata tjänstemän, kommun- och regionanställdas tjänstepension, statlig tjänstepension och särskild tjänste- och tilläggspension för privatanställda LO-medlemmar. Tjänstepension är beskattningsbar och uttryckt som bruttoinkomst före skatt.

Utöver dessa pensionsinkomster är vi också intresserade av andra delar av pensionärernas inkomster. Vi särskiljer inkomst från bostadstillägg för pensionärer, privat pension, kapitalinkomster och arbetsinkomster. Medan bostadstillägg är skattebefriat och uttryckt som nettoinkomst är privat pension, kapitalinkomster och arbetsinkomster beskattningsbara och uttryckta som bruttoinkomst före skatt. Vi saknar separat information om äldreförsörjningsstöd, men det ingår i disponibel inkomst.

Vi studerar inkomsterna i reala termer genom att justera dem för inflationen med årsmedeltal för konsumentprisindex (KPI). Inkomsterna är genomgående uttryckta i 2019 års prisnivå. Vi relaterar också utvecklingen till den genomsnittliga arbetsinkomstutvecklingen i ekonomin. För att göra det använder vi det inkomstindex som Pensionsmyndigheten använder vid uppräkningen av pensionsrätterna inom inkomstpensionssystemet. Inkomstindex beräknas varje år som ett medelvärde över tre år på den nominella utvecklingen av den genomsnittliga pensionsgrundande inkomsten, och bestämmer inkomstbasbeloppet för samma år.[14]

3c. Analys av inkomstutvecklingen

Vi studerar inkomstutvecklingen för pensionärskollektivet som helhet i olika delar av inkomstfördelningen. Vi rangordnar alla pensionärer efter den individualiserade disponibla inkomsten under året och presenterar utvecklingen vid olika percentiler (hundradelar) av inkomstfördelningen. Vi fokuserar på percentilerna 10, 25, 50, 75 och 90. Inkomsten för den 50:e percentilen i inkomstfördelningen avser inkomsten för en medianinkomsttagare. På motsvarande sätt utgör P10 och P90 inkomsten vid den 10:e respektive 90:e percentilen (hundradelen) i inkomstfördelningen.

Ett enkelt och informativt mått på inkomstojämlikhet baseras på kvoter mellan olika percentiler i fördelningen. Vi använder inkomsterna vid den 10:e, 50:e och 90:e percentilen. Kvoten P90/P10 visar hur stora inkomsterna vid den 90:e percentilen är jämfört med inkomsterna vid den 10:e percentilen.

[14] Se information här: https://www.pensionsmyndigheten.se/forsta-din-pension/om-pensionssystemet/sa-beraknas-din-pension-basbelopp-och-varderegler.

Kvoterna P90/P50 och P50/P10 ger mått på ojämlikheten i den övre respektive den undre delen av inkomstfördelningen.

3d. Kompensationsgrader

Vi beräknar också kompensationsgrader, det vill säga inkomsternas storlek som pensionär i förhållande till inkomstnivåerna före pension. Vi gör detta både för disponibel inkomst och för pensionsinkomst, genom att relatera individens inkomst efter uttag av allmän pension till den genomsnittliga inkomsten under de fem senaste åren före uttaget. Kompensationsgraden för disponibel inkomst beräknas genom att den disponibla inkomsten efter pensionering relateras till den genomsnittliga disponibla inkomsten 1–5 år före pension. För pensionsinkomster beräknas kompensationsgraden genom att bruttopensionsinkomsten efter pensionering relateras till den genomsnittliga bruttoförvärvsinkomsten 1–5 år före pension, vilken består både av arbetsinkomster och pensionsgrundande transfereringar, såsom arbetslöshetsersättning och sjukpenning.[15] För pensionsinkomsterna beräknar vi kompensationsgrader både för allmän pension, tjänstepension och total pension (summan av allmän pension och tjänstepension). Vi beräknar kompensationsgraden för pensionsinkomst för de som hade en positiv förvärvsinkomst samtliga år 1–5 år före pension.

Det finns en rad metodologiska problem förknippade med beräkningen av kompensationsgrader. Tidigare studier (Pensionsmyndigheten, 2021a) har visat att många trappar ner på arbetstiden innan de definitivt lämnar arbetsmarknaden, genomgår längre sjukskrivningsperioder till följd av vacklande hälsa eller arbetslöshetsperioder med tilltagande svårigheter att passa in på arbetsmarknaden. Genom att jämföra med den genomsnittliga inkomsten de fem sista åren före pension hanterar vi problemet med fluktuerande inkomster under slutet av arbetslivet, men för den som har en fallande inkomst kan kompensationsgraden överskattas jämfört med arbetsinkomsten man hade som yrkesverksam med den valda metoden. En annan svårighet är att kompensationsgraden kan förändras över tid efter pensionering. Tidsbegränsade uttag i tjänstepension ger initialt en högre ersättning som trappas ned efter hand. Partiella uttag av pension under de första åren gör att kompensationsgraden blir lägre. Fortsatt arbete under de första åren efter pensionsuttaget kan göra kompensationsgraden för disponibel inkomst högre. För att belysa i vilken utsträckning så är fallet i Sverige studerar vi utvecklingen 1–7 år efter pensionering.[16]

---

[15] I LISA-databasen summerar vi variablerna Forvink och Socink.

[16] Pensionsmyndigheten (2019a) jämför pensionsinkomsterna med den otakade pensionsgrundande inkomsten, vilken utgörs av bruttoinkomsten minus den allmänna pensionsavgiften på 7%. Detta görs eftersom den allmänna pensionsavgiften inte ingår i den pensionsgrundande inkomsten. Vi jämför pensionsinkomsterna med bruttolöneinkomsten, inklusive den allmänna pensionsavgiften, vilket gör att nivån på kompensationsgraderna i den här rapporten blir lägre än i Pensionsmyndigheten (2019a). I andra rapporter har Pensionsmyndigheten dock beräknat kompensationsgraden i relation till bruttolöneinkomsten, som vi gör (se t ex Pensionsmyndigheten, 2021e). Ett annat skäl till att vi får något lägre kompensationsgrader än Pensionsmyndigheten (2019a) är att vi inte betingar urvalet på att man måsta ta ut full allmän pension, utan endast någon del av den allmänna pensionen.

Urvalet för kompensationsgradsanalysen begränsas till nyblivna pensionärer, dvs. alla som påbörjat uttag av allmän pension under ett visst år. Vi fokuserar på nyblivna pensionärer från 1995 och framåt eftersom vi vill observera inkomsterna 5 år före uttaget (dvs. 1990–1994 för den första årskullen). Vi rangordnar sedan alla nyblivna pensionärer ett givet år utifrån deras inkomst *före* pensionsuttaget. Rangordningen i analysen av kompensationsgrader är således annorlunda än rangordningen i analysen av inkomstutvecklingen. Medan analyser av kompensationsgraden avser fördelningen av pensionsgrundande eller disponibel inkomst *före* pension avser fördelningen i analysen av inkomstutvecklingen fördelningen bland pensionärerna ett givet år. Men också studiepopulationen skiljer sig åt mellan dessa analyser, genom att analysen av kompensationsgrader fokuserar på nyblivna pensionärer medan analysen av inkomstutvecklingen inkluderar samtliga pensionärer ett givet år.

Vi beräknar den genomsnittliga kompensationsgraden i en grupp, utifrån placering i fördelningen av tidigare förvärvsinkomster (percentilgrupper), men inom varje grupp finns en spridning i kompensationsgrader. Eftersom en person med mycket låg pensionsinkomst eller mycket låg tidigare förvärvsinkomst kan få en mycket låg eller mycket hög kompensationsgrad blir kompensationsgradsmåttet känsligt för extremvärden. En vanlig metod för att hantera så kallade outliers är winsorizing. För varje år efter pensionering och varje kalenderår sätter vi därför inkomsterna under den 1:a percentilen till värdet för den 1:a percentilen, och värden över den 99:e percentilen till värdet för den 99:e percentilen. Vi gör samma sak för de beräknade kompensationsgradsmåtten. I vissa analyser beräknar vi också medelvärden över fem percentilgrupper för att hantera att serierna över kompensationsgrader är mindre stabila än för inkomster.

4. Hur har pensionärernas disponibla inkomster utvecklats?

I inledningen av denna rapport ställde vi tre frågor om utvecklingen av pensionärernas ekonomiska situation i Sverige sedan 1991: (i) huruvida pensionärerna fått större eller mindre konsumtionsutrymme under perioden; (ii) om de fått det bättre i relation till andra grupper; och (iii) hur inkomsten som pensionär jämfört med inkomsten före pensionsinträdet utvecklats. I detta avsnitt ska vi försöka besvara de två första av dessa frågeställningar genom att studera utvecklingen av individuell disponibel inkomst. Den tredje frågan försöker vi att besvara genom att studera hur den disponibla inkomsten förändrats efter utträdet från arbetsmarknaden. Att visa hur pensionsinkomsten förändrats i relation till arbetsinkomsten sparar vi till avsnitt 5.

Genomgående i analysen kommer vi att visa utvecklingen i olika delar, percentiler, av inkomstfördelningen. Att bara titta på utvecklingen av den genomsnittliga inkomsten kan vara missledande eftersom den kan dölja olikheter i utvecklingen i olika delar av fördelningen.

4a. Utvecklingen av disponibel inkomst i olika delar av inkomstfördelningen

Figur 1 visar utvecklingen av individens disponibla inkomst för percentilerna 10, 25, 50, 75 och 90 mellan åren 1991 och 2019. Figur 1a visar den disponibla inkomsten i fasta priser, deflaterat med KPI till 2019 års penningvärde, och Figur 1b visar den inkomstjusterade disponibla inkomsten, justerad

utifrån Pensionsmyndighetens inkomstindex över utvecklingen av den genomsnittliga pensionsgrundande inkomsten i ekonomin. Figur 1c visar kvoten av den disponibla inkomsten mellan 90:e och 10:e, 90:e och 50:e respektive 50:e och 10:e percentilerna i inkomstfördelningen.

Figur 1 visar två tydliga resultat. För det första har pensionärer i hela den inkomstfördelning vi beaktar fått det bättre i betydelsen att deras reala och inkomstjusterade disponibla inkomster har ökat. Om vi börjar i botten av fördelningen – den 10:e percentilen – så ser vi i Figur 1a att inkomsterna i fasta priser ökat från 5 800 kronor år 1991 till 9 900 i slutet av perioden, vilket motsvarar en 70-procentig ökning. Högre upp i inkomstfördelningen är ökningen större: i 25:e percentilen från 7 200 till 12 350 (70 procent), vid medianen (50:e percentilen) från 9 300 till 15 000 kronor (62 procent), i 75:e percentilen från 11 800 till 21 400 kronor (81 procent) och, slutligen i 90:e percentilen från 15 900 till 32 700 kronor (106 procent). I befolkningen över 20 år som inte är pensionärer var den disponibla inkomsten 9 300 kr vid 10:e percentilen, 23 100 vid 50:e percentilen och 39 300 vid 90:e percentilen. Pensionärernas inkomster uppgår således till 106 procent vid P10, 65 procent vid P50 och 83 procent vid P90 jämfört med den arbetande befolkningen. Att de disponibla inkomsterna i botten av fördelningen är högre än för den arbetande befolkningen kan bero på att grundskyddet för äldre är mer generöst än för yngre.

Figur 1b visar en ökning också av den inkomstjusterade disponibla inkomsten, vilket innebär att pensionärernas disponibla inkomster har ökat snabbare än arbetsinkomsterna i den yrkesverksamma befolkningen. Sverige har under de senaste decennierna haft en betydande reallönetillväxt, och förändringen av den inkomstjusterade disponibla inkomsten är således mindre än förändringen i fasta priser. Likväl har de inkomstjusterade disponibla inkomsterna för pensionärerna ökat över hela fördelningen. I botten av fördelningen har den disponibla inkomsterna, uttryckt i 2019 års inkomstnivå, ökat från 9 000 till 9 900 kronor vid den 10:e percentilen (9 procent) och från 11 300 till 12 350 kronor vid den 25:e percentilen (10 procent). Vid medianen har inkomsten ökat från 14 500 till 15 000 (4 procent). I toppen av fördelningen är ökningen större, från 18 400 till 21 400 kronor vid den 75:e percentilen (16 procent) och från 24 700 till 32 700 kronor vid den 90:e percentilen (32 procent) mellan 1991 och 2019.

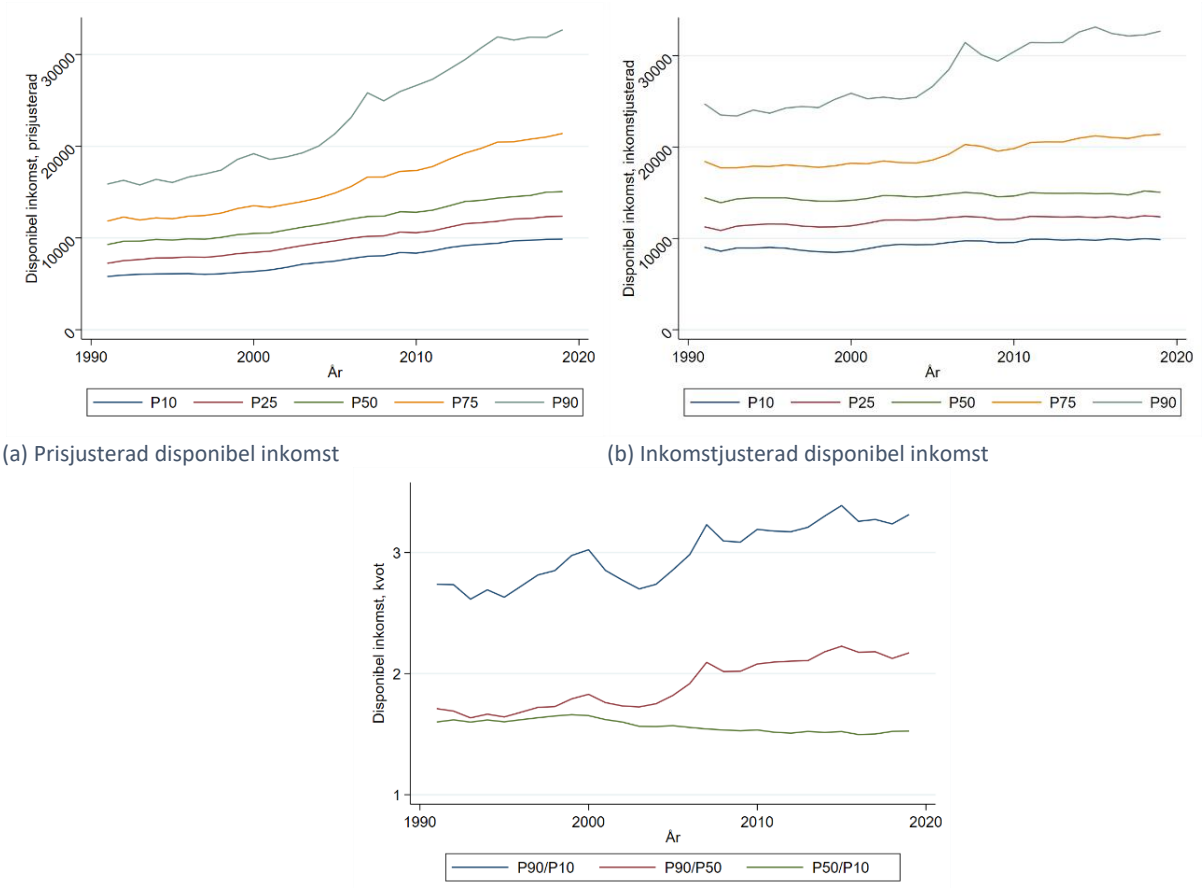

(a) Prisjusterad disponibel inkomst

(b) Inkomstjusterad disponibel inkomst

(c) Ojämlikhet i disponibel inkomst, kvot mellan percentiler

Figur 1 Genomsnittlig disponibel inkomst för pensionärer i olika percentiler av disponibel inkomstfördelningen, prisjusterad och inkomstjusterad samt kvoten mellan olika percentilgrupper, 1991–2019

Not: Alla pensionärer som börjat ta ut allmän pension. Prisjusterat med KPI i 2019 års priser. Inkomstjusterat med Pensionsmyndighetens inkomstindex som visar 3-årsgenomsnitt på de genomsnittliga pensionsgrundande inkomsterna i ekonomin. Disponibel inkomst avser individens delkomponent till hushållets disponibla inkomst.

Det andra tydliga resultatet som framgår av Figur 1 är att inkomstfördelningen inom gruppen av pensionärer i Sverige förändrats, eftersom inkomsterna i olika delar av fördelningen ökat olika mycket. Låt oss tydliggöra denna utveckling genom att titta på utvecklingen av explicita mått på inkomstfördelningen, baserat på kvoter mellan olika percentiler i fördelningen. Figur 1c visar utvecklingen av tre olika sådana kvoter – igen mellan åren 1991 och 2019. Den första av kvoterna, den mellan den 90:e och den 10:e percentilen, kan man säga ger ett mått på ojämlikheten i hela fördelningen, medan de andra kvoterna, P90/P50 och P50/P10, mäter ojämlikheten i den övre respektive den undre delen av fördelningen. Man kan säga att dessa två kvoter *dekomponerar* förändringen i inkomstfördelningen i en komponent som kan hänföras till den övre delen av inkomstfördelningen och en som kan hänföras till den undre delen.

Den översta kurvan i Figur 1c, P90/P10, visar tydligt att inkomstfördelningen i gruppen av pensionärer som helhet blivit betydligt ojämnare. 1991 hade den 90:e percentilen 2,74 gånger så hög inkomst som

den 10:e percentilen; år 2019 hade denna kvot ökat till 3,31: en strax över 20-procentig ökning. Utvecklingen av kvoterna mellan P90 och P50, respektive P50 och P10, visar tydligt att förändringen i inkomstfördelningen bland pensionärer mot en ojämnare fördelning kan hänföras till den övre delen av fördelningen. P90/P50 ökade från 1,71 till 2,17 – en ökning med en fjärdedel – mellan 1991 och 2019. Ojämlikheten i den nedre delen av inkomstfördelningen – mätt genom P50/P10 – har till och med minskat något: från 1,60 till 1,53.

4b. Utvecklingen av disponibel inkomst i olika åldersgrupper

Vi såg att pensionärerna i alla delar av fördelningen har fått en ökad disponibel inkomst under perioden 1991 till 2019 – både i termer av reala inkomster och i relation till den genomsnittliga utvecklingen av arbetsinkomster. Vi visade också att inkomstojämlikheten ökat i gruppen och att denna utveckling kan hänföras till den övre delen av inkomstfördelningen. Två utestående frågor är huruvida inkomsterna ökat snabbare bland pensionärerna *vis-à-vis* andra åldersgrupper och om inkomstojämlikheten ökat mer bland pensionärer än i andra åldrar.

För att adressera dessa frågor jämför vi utvecklingen av disponibla inkomster mellan 1991 och 2019 i sex olika åldersgrupper: 20–34, 35–49, 50–64, 65–74, 75–84 samt 85+. Resultatet av denna analys visas i Figur 2. Vi fokuserar på den 10:e, 50:e och 90:e percentilen i inkomstfördelningen i respektive åldersgrupp. För jämförbarhets skull begränsar vi oss i denna analys inte bara till dem som börjat ta ut allmän pension bland de äldre, utan inkluderar hela åldersgrupperna precis som för de yngre grupperna.

Figur 2 visar utvecklingen av den disponibla inkomsten för olika delar av fördelningen i de olika åldersgrupperna mellan 1991 och 2019. De vänstra panelerna presenterar utvecklingen av disponibel inkomst i fasta priser i olika åldersgrupper. För att tydligare kunna studera förändringen av inkomsterna i de olika åldersgrupperna, som ju är vår huvudfokus i rapporten, normerar vi i de högra panelerna inkomsterna till 1991 års nivå för samtliga grupper.

De vänstra panelerna i Figur 2 visar en rad ganska tydliga resultat. För det första är det tydligt att gruppen 35–49-åringar har haft de högsta disponibla inkomsterna under hela den studerade perioden, utom i den 90:e percentilen där nivån och förändringen varit närmast identisk för åldersgrupperna 35–49 och 50–64. De två äldsta grupperna – 75–84 och 85+ – har lägst inkomster i P50 och P90, men inte i P10. För denna del av fördelningen har den yngsta åldersgruppen – 20–34-åringarna – den lägsta nivån under i synnerhet den senare delen av den studerade perioden. Inkomsterna bland de över 65 är dock betydligt lägre än för personer i åldern 35–64 i alla delar av fördelningen.

Även om nivån på inkomsterna är lägre för pensionärsgrupperna än för personer i åldern 35–64 år visar de högra panelerna i figur 2, i likhet med Figur 1b, att utvecklingen av den disponibla inkomsten varit gynnsam för personer över 65 år. I den nedre delen av fördelningen, den 10:e percentilen, har inkomsterna ökat som mest för åldersgruppen 65–74 år sett över hela perioden 1991–2019, följt av 75–84-åringarna och personer över 85 år. Också i den övre delen av fördelningen, vid den 90:e percentilen, har inkomsterna ökat mest i åldersgruppen 65–74 år, och relativt mycket i åldersgrupperna över 75 år. Vid medianen har inkomstutvecklingen för de äldsta hållit jämna steg med

utvecklingen för personer i åldern 35–64 år. I alla delar av fördelningen är det de yngsta som har halkat efter, jämfört med 1991. Ungas inkomster drabbades hårdare av 1990-talskrisen, och återhämtningen var svagare. En del av förklaringen kan vara att yngre studerar vidare i högre utsträckning och att arbetsmarknadsinträdet därmed senarelagts.

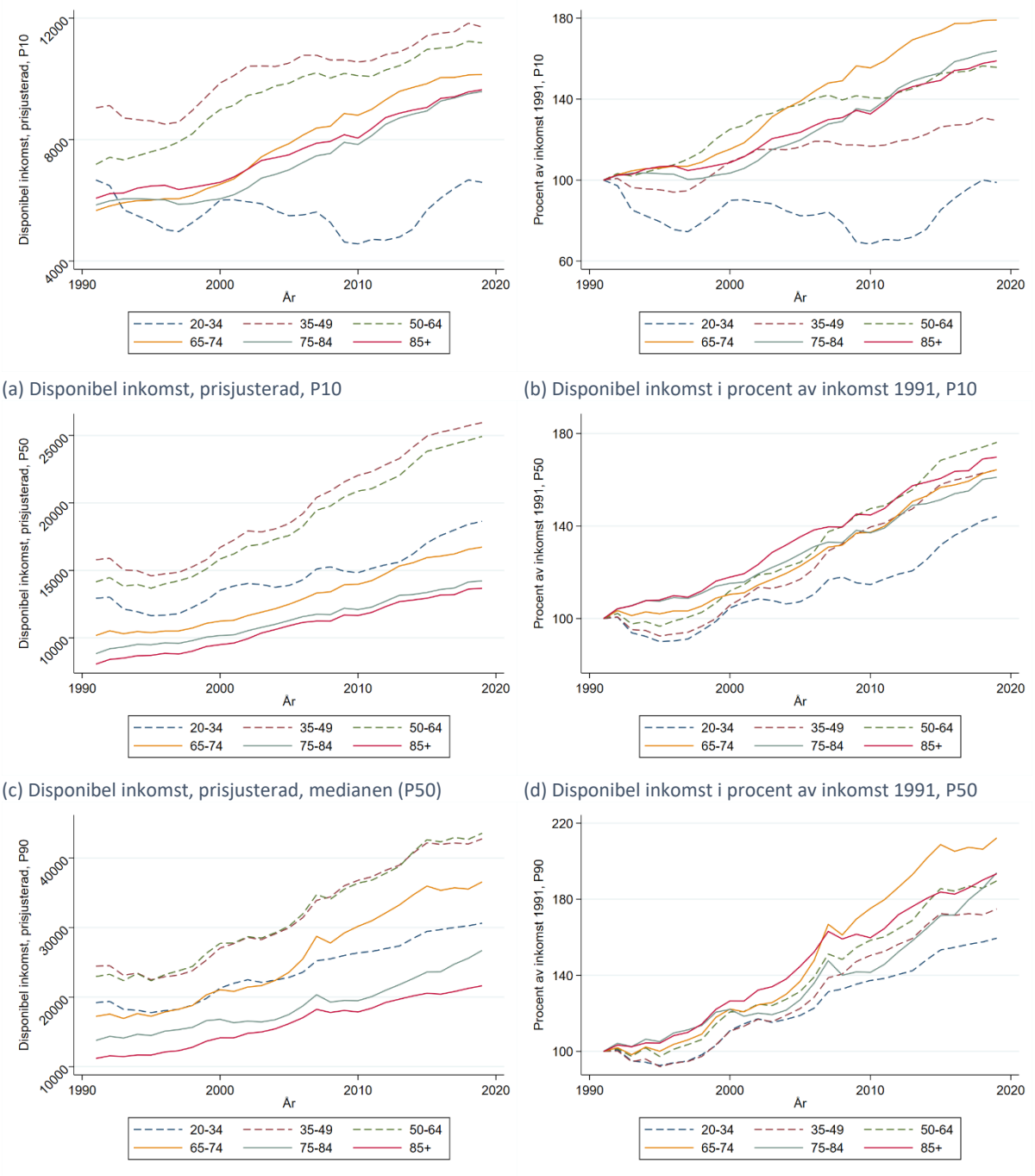

(a) Disponibel inkomst, prisjusterad, P10

(b) Disponibel inkomst i procent av inkomst 1991, P10

(c) Disponibel inkomst, prisjusterad, medianen (P50)

(d) Disponibel inkomst i procent av inkomst 1991, P50

(e) Disponibel inkomst, prisjusterad, P90

(f) Disponibel inkomst i procent av inkomst 1991, P90

Figur 2 Utvecklingen av genomsnittlig disponibel inkomst i olika percentiler av disponibel inkomstfördelningen i olika åldersgrupper, prisjusterad och i relation till 1991 års nivå, 1991–2019

Not: Alla personer i respektive åldersgrupp. Prisjusterat med KPI i 2019 års priser. Disponibel inkomst avser individens delkomponent till hushållets disponibla inkomst.

Jämför vi pensionärer i olika åldrar är det tydligt att inkomsterna i många percentilgrupper är lägre för de äldsta pensionärerna, de över 85 år. Störst är inkomstskillnaderna mellan åldersgrupper i toppen av fördelningen, men även för medianen är inkomsterna betydligt högre för de yngsta pensionärerna. I den lägre delen av fördelningen är skillnaderna avsevärt mindre, sannolikt beroende på att grundskyddet är lika högt oavsett ålder. Att inkomsterna är lägre för de äldre pensionärerna kan ha att göra med att dessa årskullar har en sämre intjänandehistorik, och kanske inte hunnit tjäna in pensionsbehållning under ett helt arbetsliv eftersom ATP-systemet egentligen aldrig hann bli fullt infasat innan det avskaffades. Det kan också ha att göra med att pensionerna räknas upp i lägre takt än inkomsterna i ekonomin, beroende på prisuppräkningen i garantipensionen och på förskottsräntan i inkomstpensionen (se avsnitt 2).

Låt oss slutligen undersöka hur inkomstfördelningen förändrats i olika åldersgrupper. Resultaten visas i figur 3 och återigen visar vi P90/P10 som mått på den totala inkomstojämlikheten inom varje åldersgrupp medan utvecklingen i P90/P50 och P50/P10 ger oss möjlighet att dela in den totala förändringen i det som kan hänföras till den övre, respektive den undre delen av inkomstfördelningen.

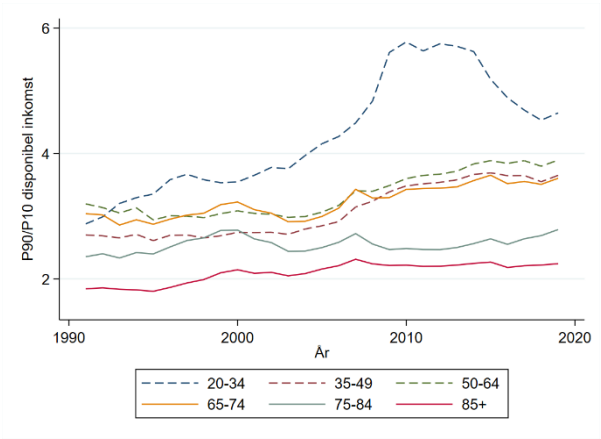

(a) P90/P10 disponibel inkomst

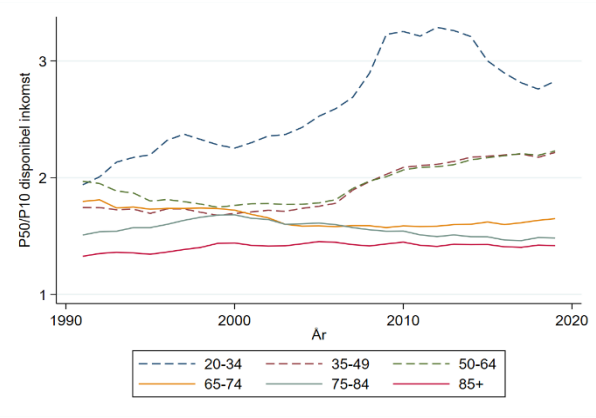

(b) P50/P10 disponibel inkomst

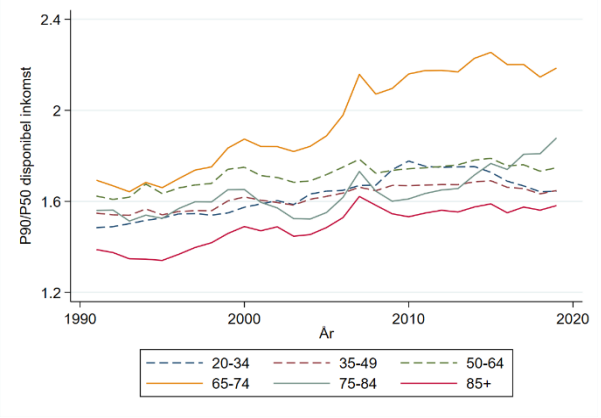

(c) P90/P50 disponibel inkomst

Figur 3 Ojämlikhet i disponibel inkomst i olika åldersgrupper, kvot mellan olika percentilgrupper, 1991–2019

Not: Alla personer i respektive åldersgrupp. Disponibel inkomst avser individens delkomponent till hushållets disponibla inkomst.

Den övre panelen i figur 3 visar att ojämlikheten totalt sett både varit på en lägre nivå och ökat långsammare i de båda äldsta åldersgrupperna: 75–84-åringarna och de som är 85+. Utvecklingen i den yngre pensionärsgruppen 65–74 har i stort sett följt den i de två yngre åldersgrupperna. Figuren visar en intressant skillnad mellan åldersgruppen 65–74 och de två yngre åldersgrupperna. Bland 65–74-åringarna kan den ökade ojämlikheten hänföras till den övre delen av fördelningen, mätt som P90/P50, medan den kan hänföras till den lägre delen, mätt som P50/P10, för åldersgrupperna 35–49 och 50–64 år. I avsnitt 5a visar vi att den ökade ojämlikheten i åldersgruppen 65–74 år drivs av ökade arbetsinkomster, tjänstepensioner och kapitalinkomster för dem med högst inkomster. Ojämlikheten i botten av fördelningen för de yngre åldersgrupperna kan å andra sidan ha att göra med ökande skillnader mellan dem som står utanför arbetsmarknaden och de som arbetar, samt en minskande generositet och tillgång till olika typer av transfereringar (se t ex Friedrich et al. 2021).

4c. Disponibel inkomst före och efter pensionering

Utfallet från ett pensionssystem kan inte bara bedömas efter den inkomstfördelning det genererar i den äldre delen av befolkningen som lämnat arbetskraften utan också, bland mycket annat, i vilken utsträckning det kan ge en relativt stabil inkomst efter att en person har gått i pension. Ett sätt att mäta denna typ av måluppfyllelse är att studera kompensationsgraden i olika delar av inkomstfördelningen. För att belysa detta ska vi visa hur kompensationsgraden i termer av disponibel inkomst förändrats för nyblivna pensionärer under perioden 1995–2018. Som vi diskuterade i avsnitt 3 kan vi inte observera alla nya pensionärer 2001–2003. Därför tar vi inte med dessa år i analyserna av kompensationsgrader och markerar denna period med en grå yta i de analyser där dessa år utelämnas.

Vi beräknar kompensationsgraden som den disponibla inkomsten ett givet år efter pensionering jämfört med den genomsnittliga disponibla inkomsten 1–5 år före pensioneringen. Pensioneringsåret definieras som det första året en person tar ut allmän pension. För nyblivna pensionärer år 1995 jämför vi således inkomsterna efter pensionering med genomsnittsinkomsten under åren 1990–1994. I den här analysen fördelar vi de nyblivna pensionärerna utifrån deras genomsnittliga disponibla inkomst 1–5 år *före* pensionering. Utifrån detta mått fokuserar vi återigen på percentilgrupper (hundradelar) och beräknar utifrån dessa den genomsnittliga kompensationsgraden inom en percentilgrupp. För att minska bruset i serierna avser varje percentilvärde medelvärdet över fem percentilgrupper, så att P10 avser medelvärdet i percentilgrupperna 8–12.

Figur 4 visar den genomsnittliga kompensationsgraden för disponibel inkomst över olika percentiler av den disponibla inkomstfördelningen, mätt utifrån genomsnittsinkomsten 1–5 år *före* pension, för nyblivna pensionärer under olika tidsperioder. Figur 4a visar den genomsnittliga kompensationsgraden 1 år efter pensionering över percentilfördelningen av den tidigare disponibla inkomsten under tre tidsperioder. I Figur 4a visas percentilerna 5–95 eftersom grupperna i botten och toppen av inkomstfördelningen har en avsevärt högre respektive lägre kompensationsgrad än den skala som figuren täcker in. Figur 4b visar den genomsnittliga kompensationsgraden 1 år efter pensionering för percentilerna 10, 25, 50, 75 och 90 över pensioneringsår. Figur 4c visar den genomsnittliga kompensationsgraden för alla nyblivna pensionärer år 2012 över år

sedanpensionering.

Alla panelerna i figur 4 ger en likartad bild av den historiska utvecklingen och hur kompensationsgraden för disponibel inkomst skiljer sig mellan olika delar av inkomstfördelningen. De visar att den genomsnittliga kompensationsgraden är högst i den lägre delen av fördelningen – över 100 procent under hela den studerade perioden för inkomster i den lägsta fjärdedelen av inkomstfördelningen. Detta kan bero på att grundskyddet för pensionärer, i termer av garantipension, bostadstillägg och äldreförsörjningsstöd, är mer generöst än grundskyddet för den arbetande befolkningen, som utgörs av försörjningsstöd och bostadsbidrag. Det relativt generösa grundskyddet innebär att inkomsterna faktiskt stiger efter pensionering för de med lägst inkomster.

Figur 4 visar också att kompensationsgraden för disponibel inkomst är förhållandevis hög under hela den studerade perioden – över 90 procent i hela fördelningen 1 år efter pensionering för nästan hela perioden i Figur 4b och över 80 procent 1–7 år efter pensionering i Figur 4c. Resultaten i Figur 4a visar också att kompensationsgraden ökat i hela fördelningen under senare tidsperioder jämfört med perioden 1995–2000. Figur 4b ger en liknande bild av kompensationsgrader som är högre under senare år än under 1990-talet för många grupper. Kompensationsgraderna har minskat något under de allra senaste åren, men är fortfarande på en hög nivå jämfört med tidigare i de flesta grupperna.

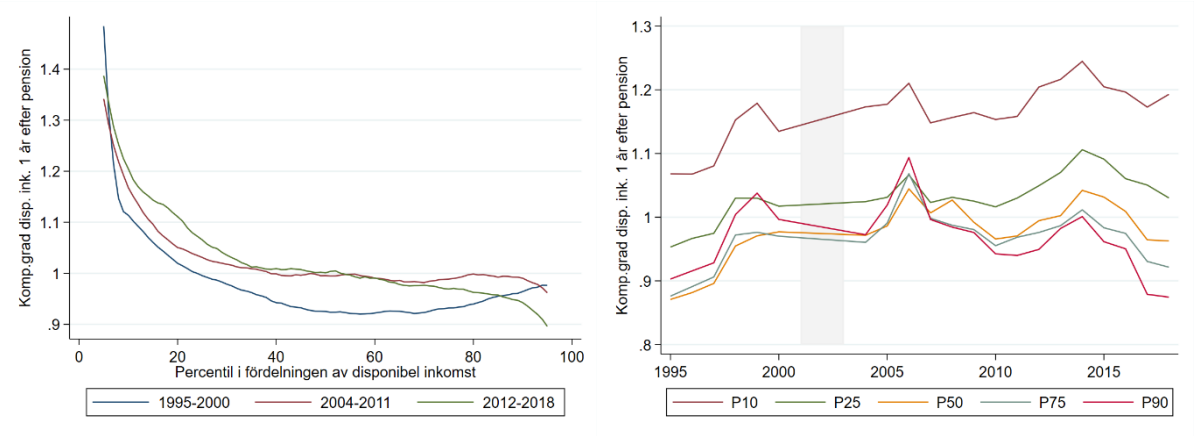

(a) Kompensationsgrad över percentilfördelningen

(b) Kompensationsgrad över pensioneringsår

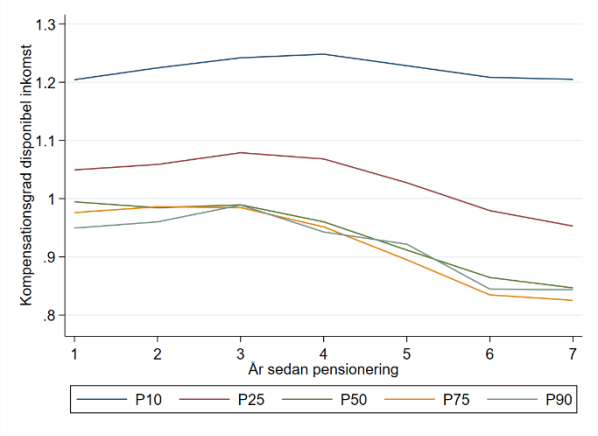

(c) Kompensationsgrad över år sedan pensionering för nyblivna pensionärer år 2012

Figur 4 Genomsnittlig kompensationsgrad för disponibel inkomst jämfört med den genomsnittliga disponibla inkomsten 1–5 år före pensionering

Not: Pensioneringsåret definieras som det första året en person tar ut allmän pension. Disponibel inkomst avser individens delkomponent till hushållets disponibla inkomst. Panel (a) och (b) visar den genomsnittliga disponibla inkomsten 1 år efter pensionering jämfört med den genomsnittliga disponibla inkomsten 1–5 år före pensionering. Panel (c) visar den genomsnittliga disponibla inkomsten över år sedan pensionering, jämfört med den genomsnittliga disponibla inkomsten 1–5 år före pensionering. Varje percentilvärde avser ett genomsnitt över fem percentiler, så att P10 är genomsnittet i 8–12:e percentilen. I panel (a) och (b) ingår alla nyblivna pensionärer, som påbörjat uttag av allmän pension, under perioden 1995–2018 (förutom 2001–2003, se avsnitt 3). I panel (c) ingår alla nyblivna pensionärer år 2012. Den grå ytan markerar att data saknas för åren 2001–2003.

För dem som gick i pension 2012 visar Figur 4c en förhållandevis stabil kompensationsgrad på runt 120 procent av den tidigare inkomsten för den 10:e percentilen i den lägre delen av fördelningen 1–7 år efter pensioneringen. För 25:e percentilen är kompensationsgraden över 100 procent under de första fem åren och sjunker därefter något. För medianen och de övre delarna av inkomstfördelningen, 50:e, 75:e och 90:e percentilen, är den disponibla inkomsten efter pensionering något lägre och uppgår till runt 95 procent de första fem åren och därefter till 80–90 procent. Den sjunkande kompensationsgraden kan ha att göra med tidsbegränsade uttag av tjänstepension som i vissa fall upphör efter 5 år, samt en successiv minskning av förvärvsarbete under de första åren efter pensionsuttaget.

5. Hur har pensionsinkomsterna och andra inkomstkällor utvecklats?

I avsnitt 4 såg vi att de reala disponibla inkomsterna för pensionärerna ökat över hela den studerade fördelningen under perioden 1991 till 2019 och att de dessutom i många fall ökat snabbare i de äldre åldersgrupperna än för den arbetande befolkningen. Vi såg också att inkomstfördelningen i gruppen av äldre blivit mer ojämnt fördelad och att denna förändring kan hänföras till större inkomstökningar i toppen av fördelningen. Ett naturligt sätt att undersöka bakgrunden till den ovan beskrivna utvecklingen, och vilken roll pensionssystemet och tjänstepensionerna spelat, är att studera hur olika inkomstkomponenter förändrats bland pensionärerna.

5a. Vad består pensionärernas inkomster av?

Vi börjar med att studera vad som ligger bakom den ökade ojämlikheten i disponibel inkomst som vi

såg i avsnitt 4. Den disponibla inkomsten består av summan av inkomst från arbete, kapital och transfereringar, minus slutlig skatt. Figur 5 visar utvecklingen mellan 1991 och 2019 av hur den genomsnittliga bruttoinkomsten från olika inkomstkällor i fasta priser förändrats i olika delar av den disponibla inkomstfördelningen för pensionärskollektivet som helhet. De inkomstkällor som beaktas är huvudgrupperna i pensionssystemen – allmän pension, tjänstepension och privat pension – samt bostadstillägg, arbetsinkomst och kapitalinkomst. Återigen studerar vi percentilgrupperna 10, 25, 50, 75 och 90.

Ett tydligt resultat som framgår av Figur 5 är att den allmänna pensionen fortfarande utgör betydligt mer än tre fjärdedelar av bruttoinkomsterna i de tre lägsta percentilgrupperna (P10, P25, P50) – även om tjänstepensionen ökat i betydelse även där – medan dess betydelse i de övre två percentilgrupperna (P75, P90) minskat markant. I den 90:e percentilen har till och med den reala nivån på inkomsterna från den allmänna pensionen minskat.

I de två översta percentilgrupperna (P75, P90) har inkomster från tjänstepensionerna samt, framför allt i den allra översta, arbetsinkomsterna ökat markant. Att inkomsterna från tjänstepensionerna stigit beror på att inbetalningarna till tjänstepensionen har ökat, vilket i sin tur beror på att avsättningarna i flera avtal har ökat, liksom arbetskraften och sysselsättningsgraden (Pensionsmyndigheten, 2022b). En ytterligare bidragande faktor till den växande betydelsen av tjänstepensionen är den goda avkastningen i fonderade pensioner. Det allmänna systemet har fått karaktären av ett grundtrygghetssystem för en allt större del av pensionärerna. De ökade arbetsinkomsterna i den 90:e percentilgruppen visar att en allt större del av pensionärerna med höga disponibla inkomster arbetar till viss del även efter att de börjat ta ut allmän pension. Den ökade inkomstojämlikheten bland pensionärerna, som drivs av toppen av inkomstfördelningen, kan således till största del hänföras till ökade arbetsinkomster och tjänstepensioner och till en mindre del till privat pension och kapitalinkomster.

Ett annat sätt att studera olika inkomstkällors betydelse för inkomstfördelningens utveckling bland pensionärerna är att, som i Figur 6, visa *förekomsten* av inkomst från olika inkomstkällor i olika delar av inkomstfördelningen. Eftersom alla i vårt urval, definitionsmässigt, har börjat ta ut allmän pension visar vi inte den inkomstkällan i figuren.

Vi ser att nästan alla i den övre delen av inkomstfördelningen haft inkomster från tjänstepension under hela den studerade perioden. I den lägre delen däremot har andelen ökat kraftigt under den studerade perioden – i den 10:e percentilen från ca 25 procent 1991 till nästan 80 procent 2019. Denna utveckling speglar den ökade omfattningen av tjänstepensioner och det ökade arbetskraftsdeltagandet bland kvinnor fram till de som är födda i slutet av 1930-talet.

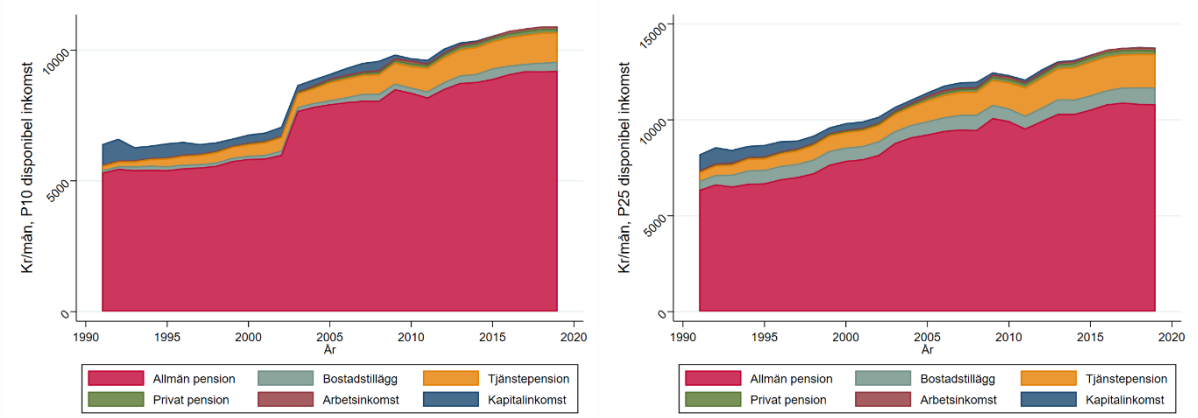

(a) Inkomstkällor, 10:e percentilen av disponibel inkomst (b) Inkomstkällor, 25:e percentilen av disponibel inkomst

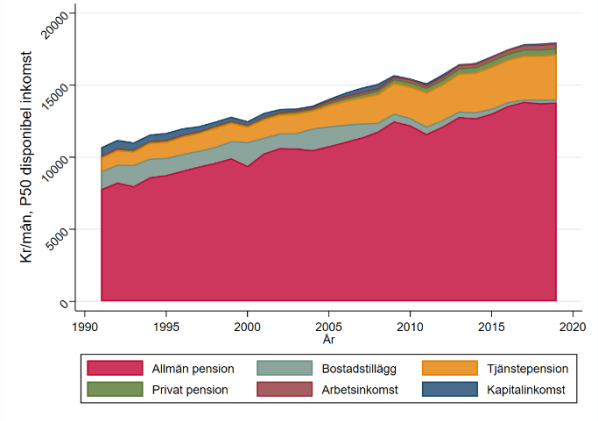

(c) Inkomstkällor, medianen (P50) av disponibel inkomst

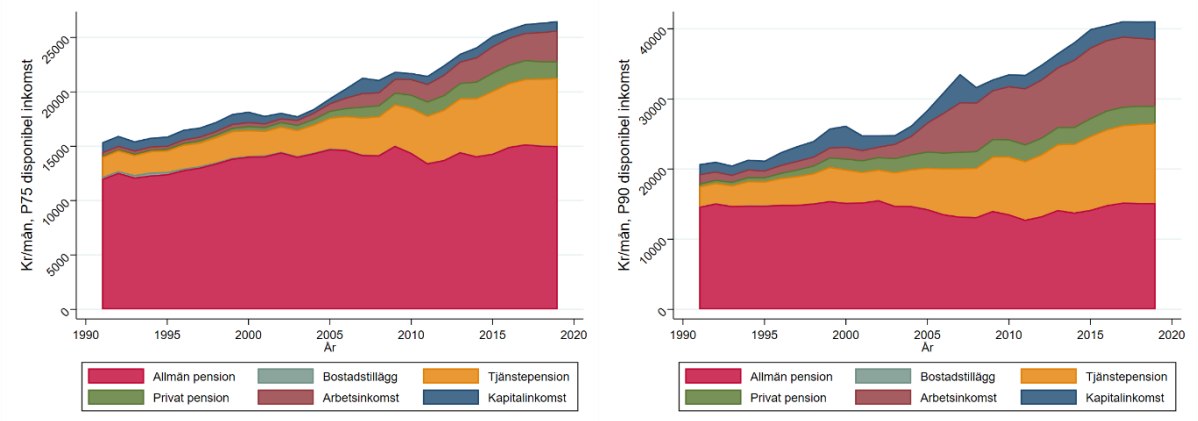

(d) Inkomstkällor, 75:e percentilen av disponibel inkomst (e) Inkomstkällor, 90:e percentilen av disponibel inkomst

Figur 5 Genomsnittlig prisjusterad inkomst från olika inkomstkällor för pensionärer i olika percentiler av disponibel inkomstfördelningen, 1991–2019

Not: Alla pensionärer som börjat ta ut allmän pension. Prisjusterat med KPI i 2019 års priser. Disponibel inkomst avser individens delkomponent till hushållets disponibla inkomst. Inkomstkällorna avser bruttoinkomster, före skatt.

Även privata pensioner har ökat i omfattning, även om en mycket lägre andel alltjämt har sådana inkomster. Till skillnad från tjänstepensionerna sker den största ökningen i detta fall i den övre delen av inkomstfördelningen. I den 90:e percentilen är ökningen från 20 till över 50 procent, medan andelen i den 10:e percentilen fortfarande bara är strax över 10 procent. Andelen pensionärer med kapitalinkomster har minskat i hela fördelningen, vilket troligen kan förklaras med långsiktigt sjunkande nominalräntor. Andelen med arbetsinkomster har däremot ökat. Liksom för den genomsnittliga inkomsten från arbetsinkomster i Figur 5 är ökningen av andelen med arbetsinkomster störst i den 90:e percentilgruppen. Slutligen ser vi att andelen som mottar det behovsprövade bostadstillägget har minskat. Störst är minskningen i medianinkomsttagargruppen, där det minskat från över 60 till under 20 procent. Överraskande nog har andelen som fått bostadstillägg i gruppen med lägst inkomster, den 10:e percentilgruppen, under hela perioden varit lägre än i mediangruppen.

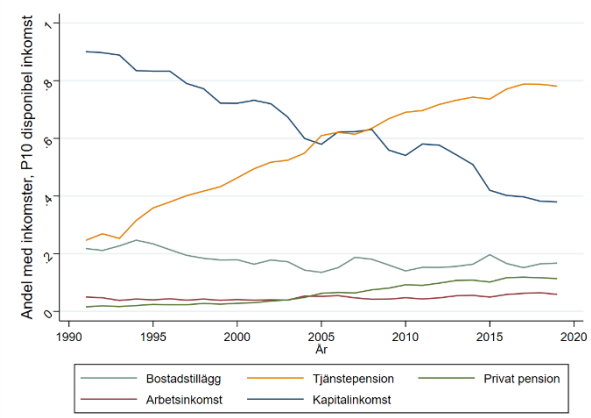

(a) Andel med inkomster, 10:e percentilen

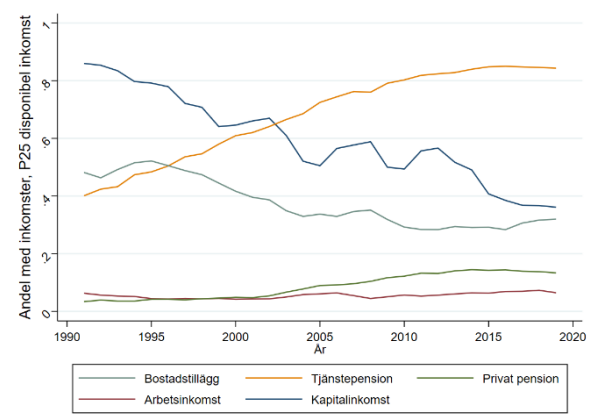

(b) Andel med inkomster, 25:e percentilen

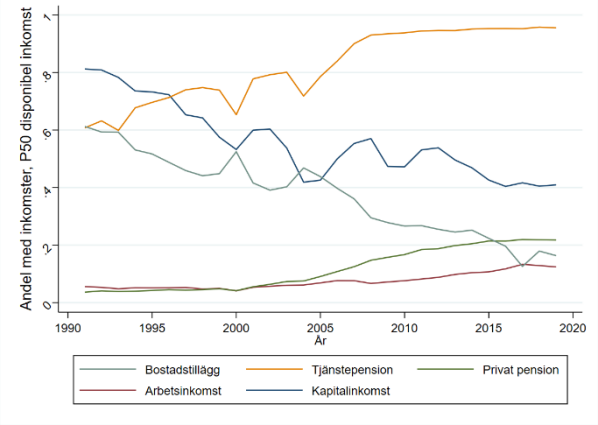

(c) Andel med inkomster, medianen (P50)

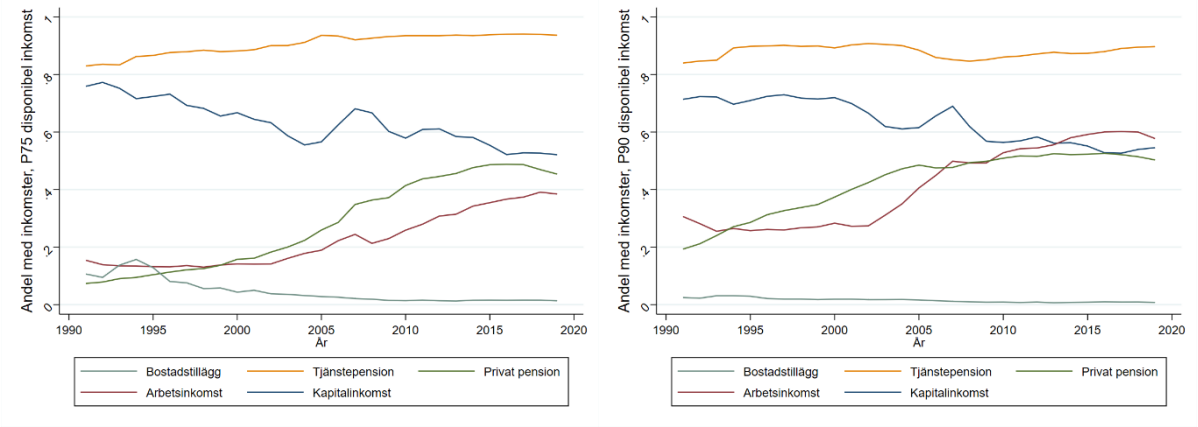

(d) Andel med inkomster, 75:e percentilen (e) Andel med inkomster, 90:e percentilen

Figur 6 Andel med inkomster från olika inkomstkällor för pensionärer i olika percentiler av disponibel inkomstfördelningen, 1991–2019

Not: Alla pensionärer som börjat ta ut allmän pension. Prisjusterat med KPI i 2019 års priser. Disponibel inkomst avser individens delkomponent till hushållets disponibla inkomst. Inkomstkällorna avser bruttoinkomster, före skatt.

Figur 5 och Figur 6 visar bruttoinkomsterna från olika inkomstkällor för de som gått i pension. Dessa inkomstkällor omfattar de allra viktigaste inkomsterna för denna grupp och ger sannolikt en rättvisande bild av pensionärernas samlade bruttoinkomster. Ett undantag är att vi saknar information om äldreförsörjningsstödet, men detta ingår i måttet på disponibel inkomst. Den största skillnaden mellan de samlade inkomsterna i Figur 5 och de disponibla inkomsterna i Figur 1 är annars att de förra avser bruttoinkomster medan de senare avser inkomster efter skatt. Förändringar i beskattning har varit ett sätt att påverka hur mycket pensionärerna får i plånboken och är således ett viktigt politikområde för pensionärernas ekonomiska standard (se avsnitt 2).

Vi saknar uppgifter om skatteinbetalningar, men har ändå gjort en grov kalkyl av pensionärernas genomsnittsskatt under perioden. Figur 7 visar en uppskattning av den genomsnittliga inkomstskatten i olika delar av disponibelinkomstfördelningen. Vi beräknar skatten ”bakvägen” genom att för varje individ summera de olika komponenterna av inkomster som vi visade i Figur 5, och subtrahera den disponibla individuella inkomsten som vi visade i Figur 1. Skillnaden däremellan dividerat med den summerade bruttoinkomsten kallar vi inkomstskatt. Komponenterna av inkomster innehåller de allra flesta typer av inkomster en pensionär kan ha, men inte äldreförsörjningsstödet. I de (få) fall den beräknade inkomstskatten blir negativ sätter vi den till noll, då det tyder på att individen haft en inkomst som saknas i våra data. Tidsmönstret blir dock detsamma om vi tar med de negativa värdena.

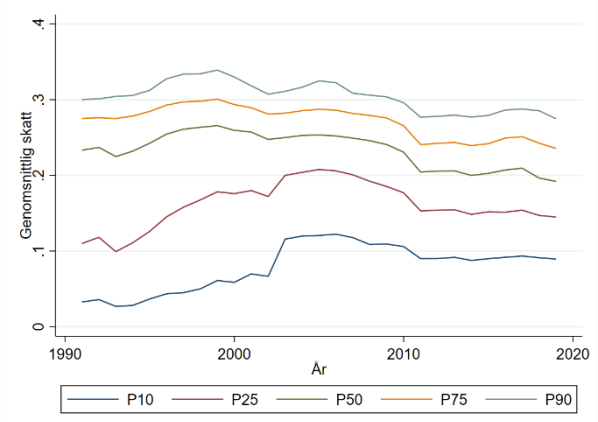

Figur 7 Uppskattad genomsnittlig skatt i olika percentiler av disponibel inkomstfördelningen, 1991–2019

Not: Alla pensionärer som börjat ta ut allmän pension. Summan av bruttoinkomster i Figur 5 delat med disponibel inkomst i Figur 1. Negativa värden sätts till noll.

Figur 7 tyder på att genomsnittsskatten ökade successivt i den lägre delen av inkomstfördelningen under 1990-talet, och ökade tydligt i samband med att garantipensionen infördes 2003. Det har att göra med det skatteavdrag som i praktiken gjorde pensionen skattebefriad för dem som bara hade folkpension och pensionstillskott i det gamla systemet (se avsnitt 2). Därefter ser den genomsnittliga inkomstskatten ut att ha sjunkit successivt i hela inkomstfördelningen. Sedan 2009 har pensionärerna fått särskilda skattesänkningar i flera omgångar genom förhöjt grundavdrag. Lägre inkomstskatter tycks således ha bidragit till att de disponibla inkomsterna ökat.

5b. Hur har pensionerna förändrats?

Det allmänna ålderspensionssystemet och tjänstepensionerna har förstås en särställning vad det gäller att trygga pensionärernas inkomster. Låt oss därför studera utvecklingen av inkomsterna från dessa inkomstkällor mer detaljerat. Vi definierar total pension som summan av allmän pension och tjänstepension. När vi nu fokuserar på pensionerna rangordnar vi inkomsterna utifrån respektive inkomstkälla, dvs. den allmänna pensionen avser fördelningen över allmän pension och den totala pensionen avser fördelningen över total pension. Figur 8 visar den genomsnittliga pensionsinkomsten i de olika percentilgrupperna i respektive inkomstfördelning. De övre panelerna visar den allmänna pensionen och de undre panelerna den totala pensionen, dvs. summan av allmän pension och tjänstepension. I de vänstra panelerna har vi prisjusterat inkomsterna med KPI och i de högra har vi inkomstjusterat med Pensionsmyndighetens inkomstindex (se avsnitt 3).

(a) Allmän pension, prisjusterad

(b) Allmän pension, inkomstjusterad

(c) Total pension, prisjusterad

(d) Total pension, inkomstjusterad

Figur 8 Allmän pension och total pension i olika delar av inkomstfördelningen för pensionerade män och kvinnor, prisjusterad och inkomstjusterad, 1991–2019

Not: Alla pensionärer som börjat ta ut allmän pension. Prisjusterat med KPI i 2019 års priser. Inkomstjusterat med Pensionsmyndighetens inkomstindex som visar 3-årsgenomsnitt på de genomsnittliga pensionsgrundande inkomsterna i ekonomin. Allmän pension avser summan av folkpension, tilläggspension, garantipension, inkomstpension och premiepension. Total pension avser summan av allmän pension och tjänstepension. Inkomstfördelningen avser respektive inkomstmått, dvs. fördelningen av allmän pension i de övre panelerna och fördelningen av total pension i de undre panelerna.

Resultaten i Figur 8a visar att den allmänna pensionen varit mer eller mindre konstant i reala termer i den övre delen av fördelningen av allmän pension, men att de ökat något i den lägre delen av fördelningen.[17] I förhållande till genomsnittsinkomsterna bland de yrkesverksamma i Figur 8b ser vi dock att den allmänna pensionen minskat markant i den övre delen av fördelningen och litegrann för medianen. I den undre delen av fördelningen har den allmänna pensionen hållit ungefär jämna steg med inkomstutvecklingen. Resultaten pekar således på en viss försämring av den allmänna pensionen för personer med höga inkomster, i relation till genomsnittsinkomsterna i ekonomin.

[17] Förändringen i pensionsnivåer i P10 år 2002–2003 i Figur 8 beror på att folkpension och pensionstillskott genom en skattereduktion i praktiken var skattebefriade för dem som enbart uppbar dessa förmåner, till skillnad från garantipensionen som infördes 2003 (se avsnitt 2).

När vi också ser till inkomsterna från tjänstepensionerna nyanseras denna bild. I Figur 8c ser vi att det reala värdet av de totala pensionsinkomsterna ökat över hela fördelningen av total pension, i snabbare takt än om man bara ser till den allmänna pensionen. Av Figur 8d framgår att den totala pensionen ökat ungefär lika mycket som de genomsnittliga arbetsinkomsterna i ekonomin. Minskningen i allmän pension i den övre delen av fördelningen har således kompenserats av ökade tjänstepensioner.

5c. Pensionerna före och efter pensionering

I avsnitt 4c studerade vi hur de disponibla inkomsterna för de som gått i pension förhöll sig till inkomsterna före pensioneringen. Vi fann att de disponibla inkomsterna bland de pensionerade utgjorde en förhållandevis hög andel av de genomsnittliga inkomsterna fem år före pensionsuttaget. Detta gällde i synnerhet de med låga disponibla inkomster i botten av fördelningen, men även högre upp i fördelningen, ovanför medianen, var andelen över 90 procent.

Låt oss, för att få en mer detaljerad bild av pensionssystemens roll för detta resultat, titta på kompensationsnivån för dessa system separat. Som vi påpekade i avsnitt 3d finns det en rad metodologiska problem med att mäta inkomsterna före utträdet från arbetsmarknaden beroende på att många på olika sätt trappar ner sitt engagemang i arbetslivet. För att hantera detta problem tar vi genomsnittet av förvärvsinkomsten 1–5 år före pensioneringen. Trots det är det möjligt att vi underskattar dessa inkomster för vissa och därmed överskattar kompensationsgraden i förhållande till de genomsnittliga inkomsterna som yrkesverksam. Att vi klassificerar deltidspensionärer som pensionärer kan å andra sidan göra att vi underskattar kompensationsgraden för vissa, i synnerhet under de första åren när partiella uttag är vanligare.

Till skillnad från analysen i avsnitt 4c, där vi fokuserade på disponibel inkomst, jämför vi i denna analys pensionsinkomsten med den genomsnittliga *förvärvsinkomsten* 1–5 år före pensionering. I förvärvsinkomsten ingår arbetsinkomster samt inkomster från pensionsgrundande transfereringar såsom sjukpenning, arbetslöshetsersättning och sjukersättning. Eftersom kompensationsgraden inte går att definiera för den som saknar tidigare inkomster fokuserar analysen på de som hade en positiv förvärvsinkomst samtliga år 1–5 år före pension.[18] Som vi diskuterade i avsnitt 3 kan vi inte observera alla nya pensionärer 2001–2003. Därför tar vi inte med dessa år i analyserna av kompensationsgrader och markerar denna period med en grå yta i de analyser där dessa år utelämnas.

Figur 9, Figur 10 och Figur 11 visar kompensationsgraden för olika delar av det totala pensionssystemet. Panel (a) i de tre figurerna visar kompensationsgraden för det allmänna ålderspensionssystemet, panel (b) visar kompensationsgraden i termer av den totala pensionen – allmän pension och tjänstepension, panel (c) visar kompensationsgraden för enbart tjänstepensionen och panel (d) visar andelen personer som har en inkomst från tjänstepension. Figur 9 och Figur 10 visar pensionsinkomsten ett år efter pensionering jämfört med den genomsnittliga förvärvsinkomsten 1–5 år före pensionering över olika percentiler och pensioneringsår. Figur 11 visar pensionsinkomsten

[18] Pensionsmyndigheten (2019a) beräknar på motsvarande sätt kompensationsgrader enbart för dem med en pensionsgrundande inkomst 1–5 år före pension.

varje år 1–7 år efter pensionering jämfört med den genomsnittliga förvärvsinkomsten 1–5 år före pensionering, för samtliga pensionärer som påbörjat uttag av allmän pension år 2012. Percentilgrupperna i den här analysen bestäms av positionen avseende den genomsnittliga förvärvsinkomsten 1–5 år *före* pension. För att minska bruset avser varje percentilgrupp medelvärdet av fem percentilgrupper, så att P10 avser medelvärdet i percentilgrupp 8–12.

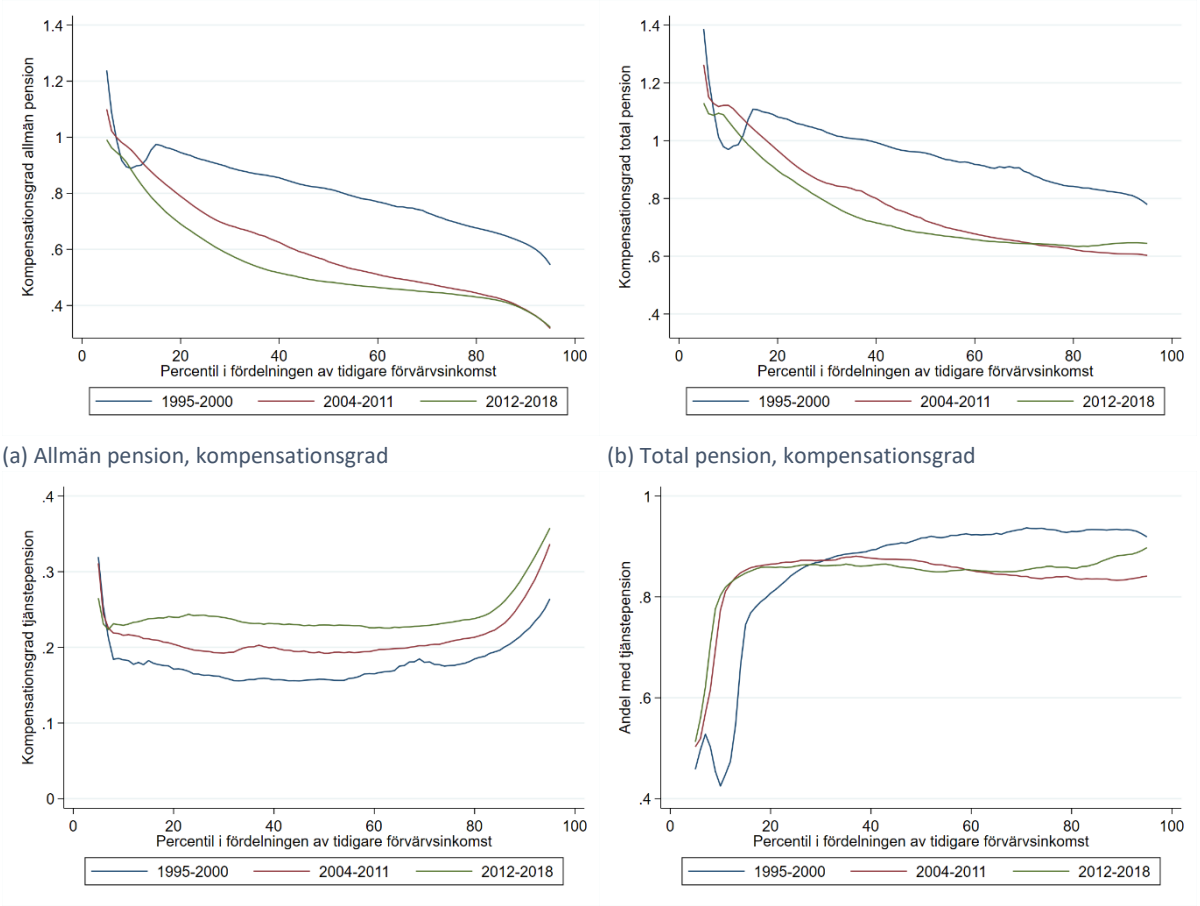

(a) Allmän pension, kompensationsgrad

(b) Total pension, kompensationsgrad

(c) Tjänstepension, kompensationsgrad

(d) Andel med tjänstepension

Figur 9 Kompensationsgrad allmän pension, tjänstepension och total pension 1 år efter pensionsuttaget för nyblivna pensionärer 1995–2018, över percentilfördelningen av tidigare förvärvsinkomster

Not: Pensioneringsåret definieras som det första året en person tar ut allmän pension. Allmän pension avser summan av folkpension, tilläggspension, garantipension, inkomstpension och premiepension. Total pension avser summan av allmän pension och tjänstepension. Figuren visar den genomsnittliga pensionsinkomsten 1 år efter pensionering, jämfört med den genomsnittliga förvärvsinkomsten 1–5 år före pensionering. Percentilerna avser fördelningen av den genomsnittliga förvärvsinkomsten 1–5 år före pension. Varje percentilvärde avser ett genomsnitt över fem percentiler, så att P10 är genomsnittet i 8–12:e percentilgruppen. Alla nyblivna pensionärer, som påbörjat uttag av allmän pension, under perioden 1995–2018 (förutom 2001–2003, se avsnitt 3).

Som väntat visar Figur 9a att den genomsnittliga kompensationsgraden sjunker med den tidigare inkomsten över hela fördelningen. I den allra nedersta delen av inkomstfördelningen är kompensationsgraden i genomsnitt runt 100 procent för allmän pension. Den uppskattningen kan emellertid vara en överskattning jämfört med deras helårsinkomster tidigare i livet, om de till exempel trappat ned de sista åren i arbetslivet. Men det tyder också på att grundskyddet i den allmänna

pensionen är relativt högt. I toppen av fördelningen utgör den allmänna pensionen mindre än 40 procent av den tidigare inkomsten, under de två sista tidsperioderna.

Ett annat tydligt resultat är att kompensationsgraden från den allmänna pensionen har sjunkit över tid. Under den sista tidsperioden, 2012–2018, är kompensationsgraden från det allmänna ålderspensionssystemet under 50 procent för hela den övre halvan av fördelningen. Detta blir också tydligt i Figur 10a. Kompensationsgraden föll tydligt för alla percentilgrupper under 2000-talet, när det nya pensionssystemet började fasas in. Därefter har förändringen varit mindre dramatisk, och kompensationsgraderna har hållit sig över 80 procent för den 10:e, över 60 procent för den 25:e, och 40–50 procent för den 50:e–90:e percentilgruppen.[19]

Figur 9b och Figur 10b visar motsvarande utfall för den totala pensionsinkomsten – summan av allmän pension och tjänstepension. Dessa resultat visar ett liknande mönster som för allmän pension men ligger på betydligt högre nivåer. Även om kompensationsgraden sjunkit markant mellan den första och de två sista tidsperioderna i Figur 9b är det ändå värt att notera att den fortfarande är 60–70 procent i genomsnitt, även i den övre halvan av inkomstfördelningen. Figur 10b visar att det skett små förändringar av kompensationsgraden för den totala pensionen under det senaste decenniet.

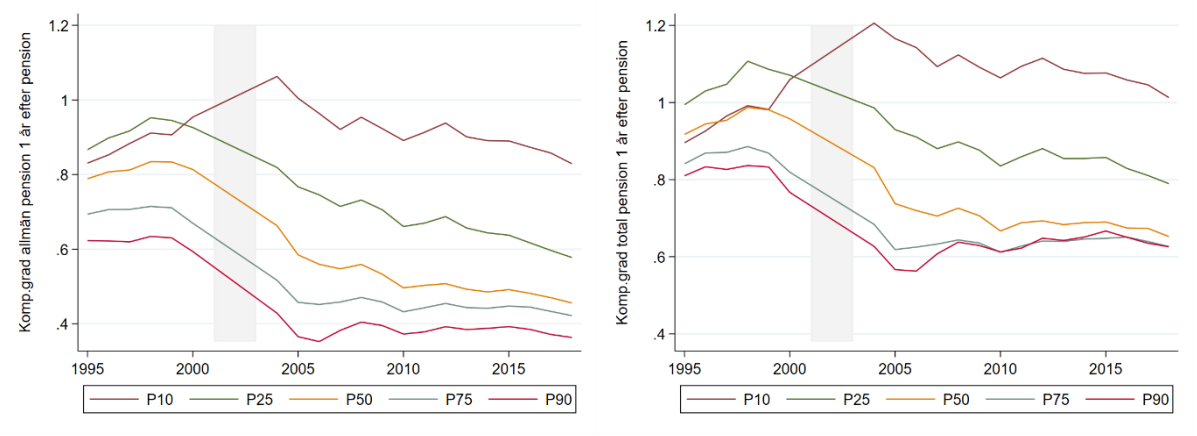

(a) Allmän pension, kompensationsgrad

(b) Total pension, kompensationsgrad

[19] Att kompensationsgraderna vid den 10:e percentilerna ökar 2003 beror på skillnader i beskattning för de med lägst pension i det gamla och nya systemet (se avsnitt 2). I Figur 4b ser vi att de disponibla inkomsterna inte påverkas på samma sätt.

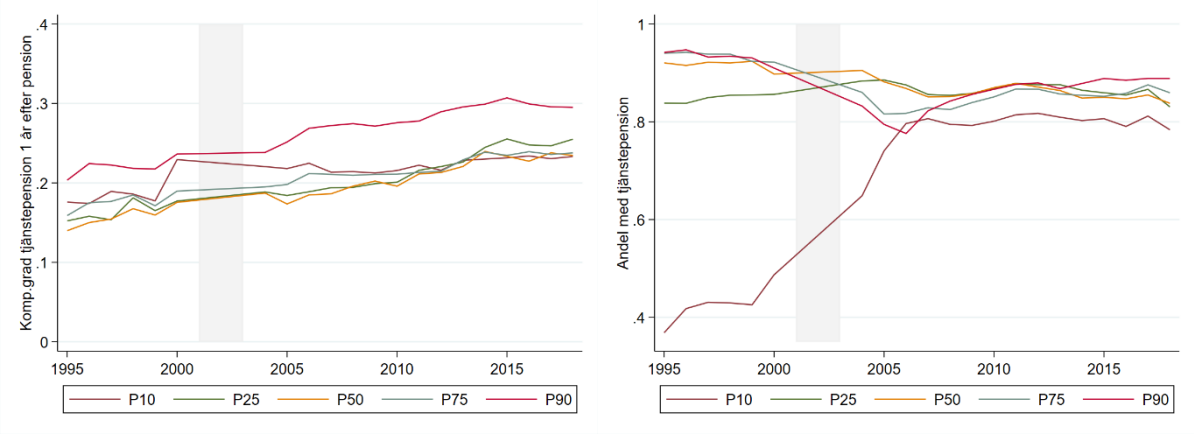

(c) Tjänstepension, kompensationsgrad (d) Andel med tjänstepension

Figur 10 Kompensationsgrad allmän pension, tjänstepension och total pension 1 år efter pensionsuttaget för nyblivna pensionärer 1995–2018 i olika delar av fördelningen över tidigare förvärvsinkomster

Not: Pensioneringsåret definieras som det första året en person tar ut allmän pension. Allmän pension avser summan av folkpension, tilläggspension, garantipension, inkomstpension och premiepension. Total pension avser summan av allmän pension och tjänstepension. Figuren visar den genomsnittliga pensionsinkomsten 1 år efter pensionering, jämfört med den genomsnittliga förvärvsinkomsten 1–5 år före pensionering. Percentilerna avser fördelningen av den genomsnittliga förvärvsinkomsten 1–5 år före pension. Varje percentilvärde avser ett genomsnitt över fem percentiler, så att P10 är genomsnittet i 8–12:e percentilen. Alla nyblivna pensionärer, som påbörjat uttag av allmän pension, under perioden 1995–2018 (förutom 2001–2003, se avsnitt 3). Den grå ytan markerar att data saknas för åren 2001–2003.

Figur 9c och Figur 10c visar kompensationsgraden för tjänstepensionen. Som väntat visar Figur 9c att tjänstepensionerna är viktigast i den allra översta delen av inkomstfördelningen, men också att de har en ganska likartad betydelse i resten av fördelningen. Kurvorna har förskjutits uppåt, vilket visar att betydelsen av tjänstepensioner ökat markant över de studerade årskullarna. Den bilden förstärks av Figur 10c, som visar en kontinuerligt ökande kompensationsgrad från tjänstepensionerna under hela den studerade tidsperioden. Slutligen visar Figur 9d och Figur 10d att andelen med tjänstepension ökat i den lägre delen av inkomstfördelningen, medan den varit på en konstant hög nivå på över 80 procent ända från den 25:e percentilen och uppåt.

Figur 11 visar kompensationsgraden de första sju åren efter utträdet från arbetskraften för alla nyblivna pensionärer 2012. Figur 11a visar att kompensationsgraden från den allmänna pensionen stiger svagt under de första 7 åren, vilket kan ha att göra med exempelvis deltidsuttag under början av pensioneringen. Den totala pensionen i Figur 11b är mer konstant över första sju åren, men det är tydligt att något förändras från år 5 och framåt. Detta har att göra med tjänstepensionerna i Figur 11c och Figur 11d. Eftersom en betydande del av pensionärerna tar ut sin tjänstepension tidsbegränsat, och en del av dessa över 5 år, minskar den genomsnittliga kompensationsgraden från tjänstepension med några procentenheter från år 5 och framåt, och andelen med tjänstepension minskar också.

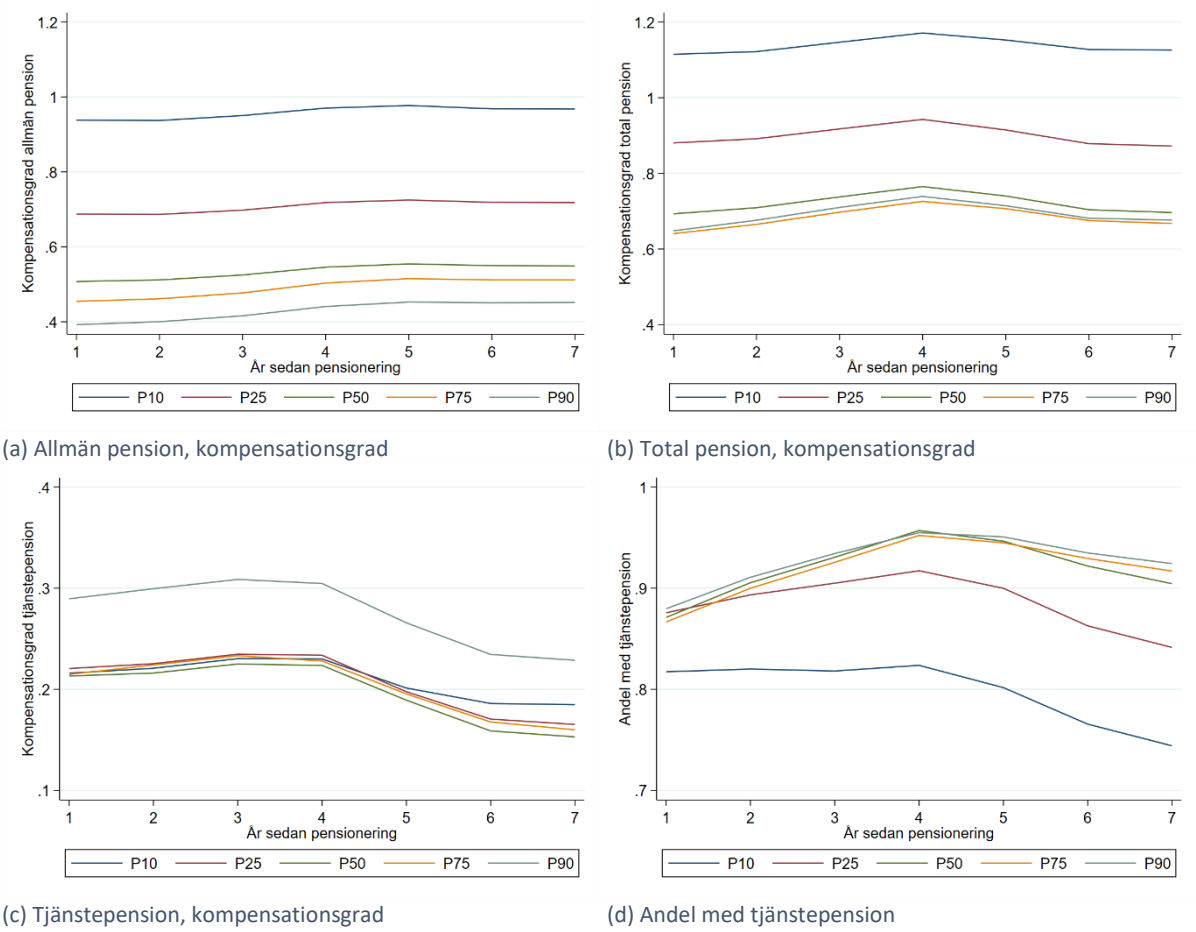

(a) Allmän pension, kompensationsgrad

(b) Total pension, kompensationsgrad

(c) Tjänstepension, kompensationsgrad

(d) Andel med tjänstepension

Figur 11 Kompensationsgrad allmän pension, tjänstepension och total pension 1–7 år efter pensionsuttaget för nyblivna pensionärer 2012

Not: Pensioneringsåret definieras som det första året en person tar ut allmän pension. Allmän pension avser summan av folkpension, tilläggspension, garantipension, inkomstpension och premiepension. Total pension avser summan av allmän pension och tjänstepension. Figuren visar den genomsnittliga pensionsinkomsten 1–7 år efter pensionering, jämfört med den genomsnittliga förvärvsinkomsten 1–5 år före pensionering. Percentilerna avser fördelningen av den genomsnittliga förvärvsinkomsten 1–5 år före pension. Varje percentilvärde avser ett genomsnitt över fem percentiler, så att P10 är genomsnittet i 8–12:e percentilen. Alla nyblivna pensionärer, som påbörjat uttag av allmän pension, år 2012.

5d. Vad ligger bakom förändringarna av kompensationsgraderna?

Vi såg i föregående avsnitt att kompensationsgraden långsiktigt sjunkit – särskilt i det allmänna systemet. Utvecklingen, som visades i Figur 10a, präglas av tre större mönster. Det första är de relativt höga kompensationsgraderna under 1990-talet. Det andra är den snabba minskningen av kompensationsgraden under början av 2000-talet. Det tredje är den mer successiva minskningen av kompensationsgraden för median- och låginkomsttagare sedan mitten av 2000-talet. I det här avsnittet undersöker vi möjliga förklaringar till dessa förändringar.

Låt oss börja med att titta på de genomsnittliga pensionsnivåerna i fasta priser ett år efter pensionering för nyblivna pensionärer över tid i Figur 12a och de genomsnittliga tidigare förvärvsinkomsterna 1–5 år före pension i Figur 12b. Figurerna visar att de höga

kompensationsgraderna under 1990-talet kan hänföras till låga tidigare inkomster, snarare än höga pensioner, i den lägre delen av fördelningen. I mitten och den övre delen av fördelningen är pensionsnivåerna högre i fasta priser under 1990-talet än under 2000-talet, samtidigt som de tidigare förvärvsinkomsterna är relativt låga.

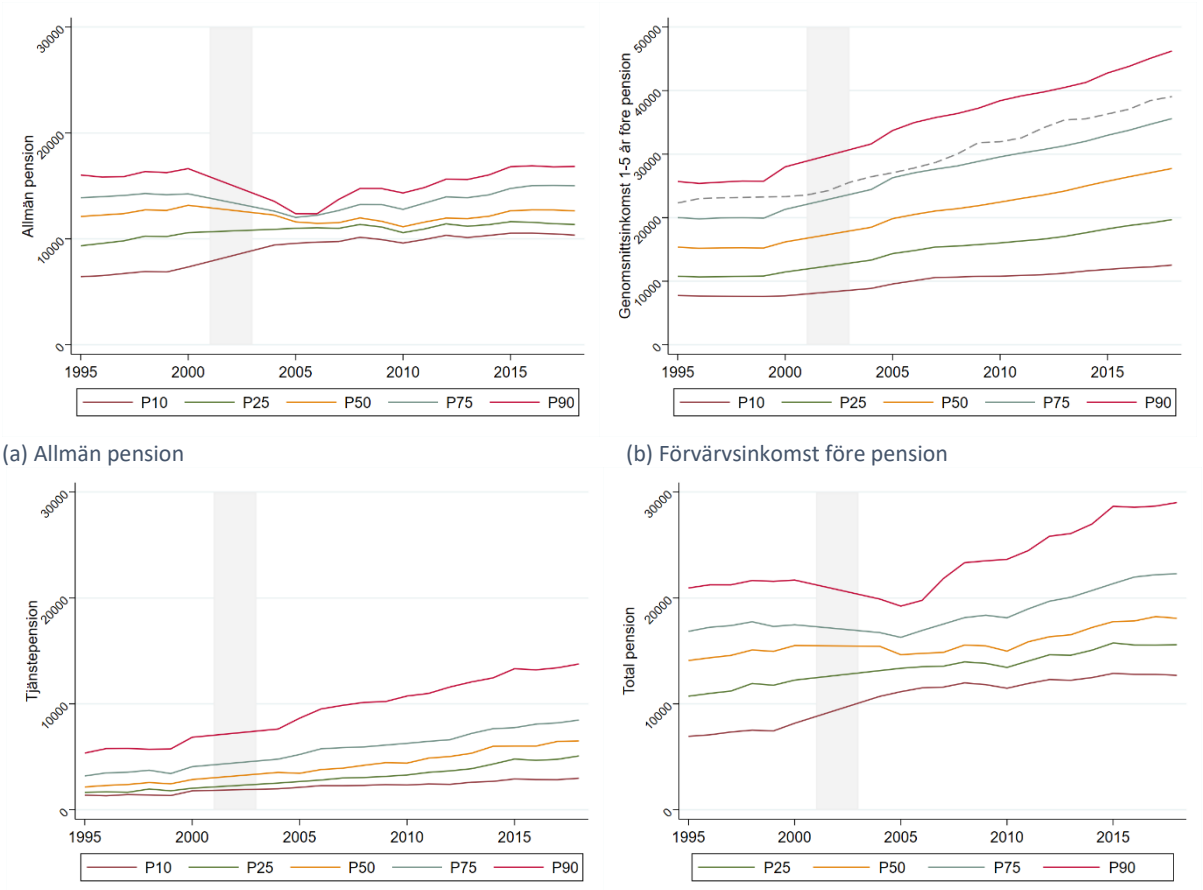

(a) Allmän pension

(b) Förvärvsinkomst före pension

(c) Tjänstepension

(d) Total pension

Figur 12 Prisjusterad pension 1 år efter pensionering och genomsnittlig förvärvsinkomst 1–5 år före pension för nyblivna pensionärer 1995–2018

Not: Pensioneringsåret definieras som det första året en person tar ut allmän pension. Allmän pension avser summan av folkpension, tilläggspension, garantipension, inkomstpension och premiepension. Total pension avser summan av allmän pension och tjänstepension. Panel (a), (c) och (d) visar den genomsnittliga inkomsten från pension, tjänstepension och total pension 1 år efter pensionering. Panel (b) visar den genomsnittliga förvärvsinkomsten 1–5 år före pension. Percentilerna avser fördelningen av den genomsnittliga förvärvsinkomsten 1–5 år före pension. Varje percentilvärde avser ett genomsnitt över fem percentiler, så att P10 är genomsnittet i 8–12:e percentilen. Alla nyblivna pensionärer, som påbörjat uttag av allmän pension, under perioden 1995–2018 (förutom 2001–2003, se avsnitt 3). Den grå ytan markerar att data saknas för åren 2001–2003.

Minskningen av kompensationsgraden under början av 2000-talet i mitten och toppen av fördelningen sammanfaller med en minskning av de genomsnittliga pensionerna i fasta priser, men också med att de tidigare inkomsterna ökar. Slutligen kan den långsiktiga nedgången i kompensationsgraderna under de senaste 15 åren inte hänföras till fallande pensionsnivåer i fasta priser för nyblivna pensionärer. Däremot har de tidigare förvärvsinkomsterna utvecklats positivt. Det är tydligt att det

har skett en markant förbättring av inkomsterna i slutet av arbetslivet för de som gick i pension under perioden.

Figur 12b visar också hur de genomsnittliga inkomsterna före pension har förhållit sig till taket på 7,5 basbelopp i den allmänna pensionen över tid, den streckade grå linjen. I figuren framgår det tydligt att förändringen 2001 att knyta taket till inkomstbasbeloppet, snarare än prisbasbeloppet, hade en stor betydelse i detta sammanhang: sedan dess har taket i stort sett hållit jämna steg med inkomstutvecklingen i den 90:e percentilen. Figur 13a tyder dock inte på att andelen som är över taket på 7,5 basbelopp är någon betydelsefull förklaring till att kompensationsgraderna sjunkit i den övre delen av fördelningen.[20]

I Figur 12c och Figur 12d visar vi utvecklingen av tjänstepension och total pension i fasta priser ett år efter pensionering för nyblivna pensionärer över tid. Ökade tjänstepensioner i Figur 12c har till viss del motverkat minskningen av den allmänna pensionen men den totala pensionen i Figur 12d minskade ändå för medianen och den övre delen av fördelningen under 2000-talet. Tack vare kraftigt ökande tjänstepensioner har dock de totala pensionsinkomsterna stigit i alla delar av fördelningen sedan 2005.

Som vi diskuterade i avsnitt 5c kan en nedtrappning under slutet av arbetslivet leda till att de kompensationsgrader vi beräknar blir höga i förhållande till den arbetsinkomst man hade när man arbetade fullt ut. En nedtrappning kan till exempel innebära att man gradvis fasas ut ur arbetslivet genom något av socialförsäkringssystemen, såsom arbetslöshetsersättning, sjukpenning eller sjukersättning. Vi vet från tidigare studier att just sjukersättningen (tidigare förtidspension) varit en dominerande väg ut ur arbetslivet men att det skett en stor förändring under de senaste decennierna i andelen arbetare som lämnar arbetslivet via sjukersättningen (se t ex Johansson m.fl. 2018, Laun och Palme 2022a, b). Eftersom kompensationsgraderna är runt 80 procent i arbetslöshets- och sjukpenningförsäkringen och lägre än så i sjukersättningen blir jämförelseinkomsten lägre och kompensationsgraderna högre än om man skulle jämfört med den arbetsinkomst man hade under arbetslivet. Samtidigt beror pensionen till stor del på intjänande även tidigare i livet, när man kanske hade högre inkomster. Den relativt stora andel som har sjukersättning tjänar dessutom inte bara pensionsrätter på den ersättning man har, utan på hela den antagandeinkomst man skulle haft om man fortsatt arbeta. Detta ökar kompensationsgraderna ytterligare för denna grupp.

I vår analys definierar vi pensionering utifrån påbörjat uttag av allmän pension, och de som träder ut ur arbetslivet genom något av socialförsäkringssystemen ingår också i analysen. I de tidigare förvärvsinkomsterna ingår såväl arbetsinkomst som inkomst från pensionsgrundande transfereringar. Figur 13a visar hur stor andel av förvärvsinkomsten ett år före pensionering som utgörs av arbetsinkomst. I den 10:e percentilen är andelen arbetsinkomst låg, mellan 10 och 25 procent, under hela perioden och i den 25:e percentilen är den också relativt låg även om den ökar mot slutet. Vid medianen och i den övre delen av fördelningen ser vi en kraftig ökning av andelen arbetsinkomst av de tidigare förvärvsinkomsterna från år 2000 till idag. Detta speglar i stor utsträckning åtstramningen

[20] Pensionsförmånerna som betalas ut är dock resultatet av ett livslångt intjänande, även före 2001, och det är möjligt att senare årskullar med pensionärer hade inkomster över taket i högre utsträckning tidigare under livet.

av sjukersättningen, som gjort att många fler träder ur arbetslivet direkt genom pensionssystemet. En stigande andelen arbetsinkomst av den tidigare förvärvsinkomsten förefaller vara en bidragande orsak till att kompensationsgraderna, så som vi beräknar dem, har fallit över perioden.

På motsvarande sätt som en nedtrappning före pension kan leda till lägre kompensationsgrader kan en gradvis nedtrappning av arbetslivet efter pension ha en inverkan. En person kan till exempel välja att arbeta till viss del även efter uttag av allmän pension, och också ta ut pensionen på deltid eller skjuta på delar av pensionsuttaget, såsom premiepensionen. De med låga pensioner får inte heller garantipension förrän vid 65 års ålder, även om de börjar ta ut pension tidigare. Före 2003 har vi ingen information om deltidsuttag av pension i våra data. Vi kan dock titta på hur kompensationsgraderna förändras över år sedan pensionering för olika årskullar av nya pensionärer för att se om dynamiken efter pensionering har förändrats.

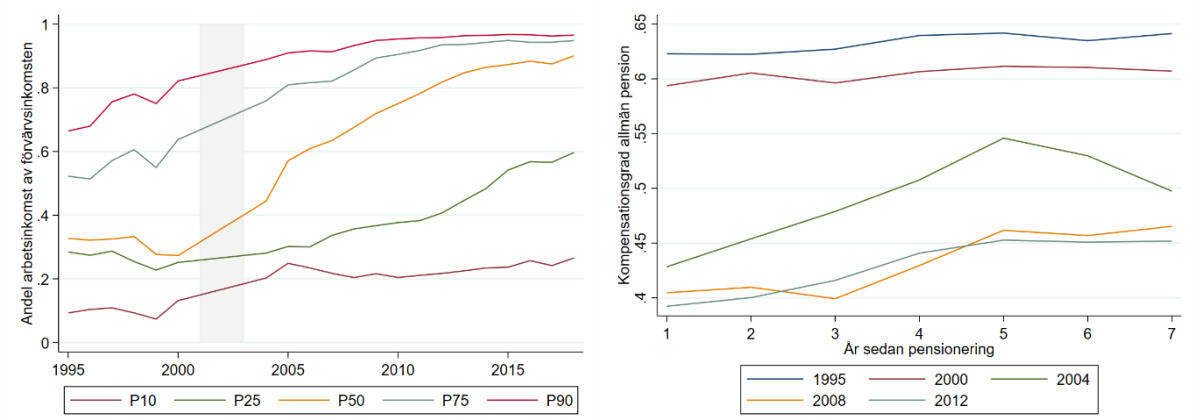

(a) Andel arbetsinkomst av förvärsinkomsten 1 år före pension (b) Kompensationsgrad över år sedan pensionering, P90

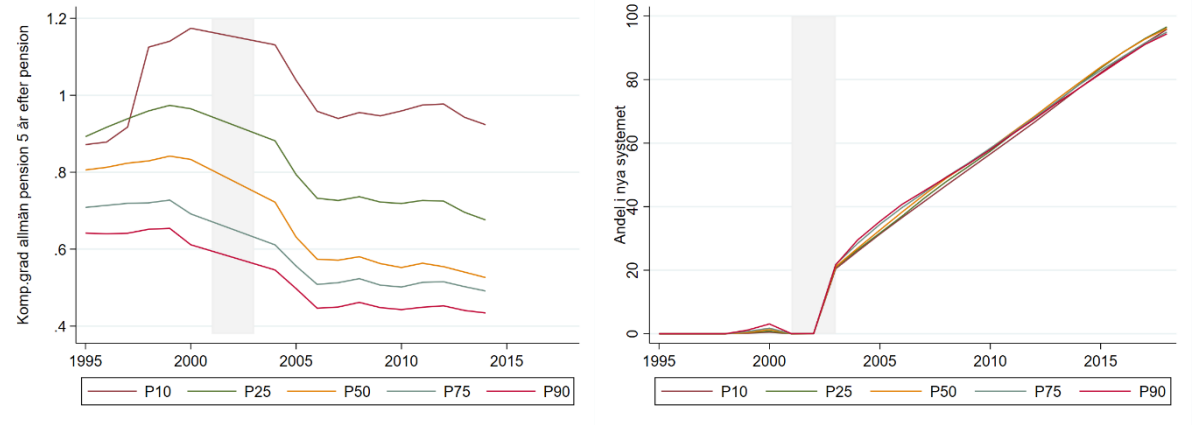

(c) Kompensationsgrad 5 år efter pensionering (d) Andel pension i nya pensionssystemet

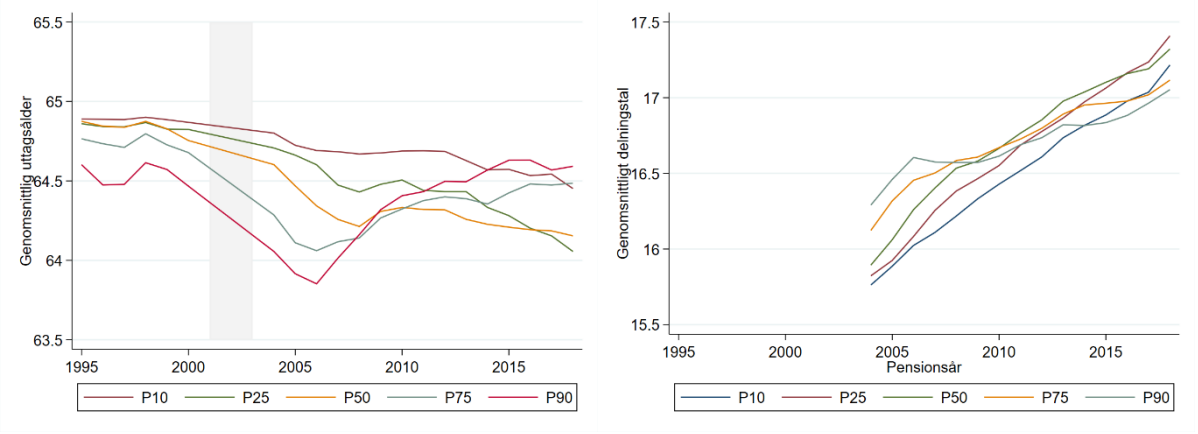

(e) Genomsnittlig uttagsålder (f) Genomsnittligt delningstal

Figur 13 Möjliga förklaringar till sjunkande kompensationsgrader i den allmänna pensionen för nyblivna pensionärer 1995–2018

Not: Pensioneringsåret definieras som det första året en person tar ut allmän pension. Panel (a) visar andelen arbetsinkomster av förvärvsinkomsten 1 år före pensionering. Panel (b) visar den genomsnittliga kompensationsgraden i den allmänna pensionen, dvs. allmän pension som andel av den genomsnittliga förvärvsinkomsten 1–5 år före pensionering, för varje år 1–7 år efter pensionering. Panel (c) visar den genomsnittliga kompensationsgraden i den allmänna pensionen 5 år efter pensionering. Panel (d) visar den genomsnittliga andelen pension från det nya pensionssystemet. Panel (e) visar den genomsnittliga uttagsåldern. Panel (f) visar det genomsnittliga delningstalet i den allmänna pensionen. Allmän pension avser summan av folkpension, tilläggspension, garantipension, inkomstpension och premiepension. Percentilerna avser fördelningen av den genomsnittliga förvärvsinkomsten 1–5 år före pension. Varje percentilvärde avser ett genomsnitt över fem percentiler, så att P10 är genomsnittet i 8–12:e percentilen. Alla nyblivna pensionärer, som påbörjat uttag av allmän pension, under perioden 1995–2018 (förutom 2001–2003, se avsnitt 3). Den grå ytan markerar att data saknas för åren 2001–2003.

Figur 13b fokuserar på den 90:e percentilen och visar att kompensationsgraderna under 1990-talet var relativt konstanta under åren efter pensioneringen. När det nya pensionssystemet infördes blev dynamiken annorlunda, med en stadig ökning i kompensationsgrader under de första fem åren och därefter en minskande eller konstant utveckling från 2004 och framåt. Vi visar bara mönstret över tid för P90 men ser att det är likartat för P75 och något mindre tydligt för medianinkomsttagaren.

Figur 13c visar kompensationsgraden över tid när vi jämför pensionsinkomsterna det femte året efter pensionering i stället för det första året, som i Figur 10a. På grund av skillnader i utvecklingen efter pensionering blir förändringen något mindre dramatisk under 2000-talet när vi studerar inkomsterna 5 år efter pension. Den tydliga minskningen under 2000-talet kvarstår dock, även om den är mindre än för år 1.

En annan möjlig förklaring till de stora förändringarna i kompensationsgrader över perioden är införandet av det nya pensionssystemet. Flera analyser tyder på att det nya systemet levererar lägre kompensationsgrader än det gamla systemet för den faktiska intjänandehistorik pensionärerna har haft (se t. ex. Laun och Palme, 2022a, b, samt Pensionsmyndigheten 2017a, 2019a). Figur 13d visar hur stor andel av pensionsinkomsterna för de som lämnar arbetskraften som utgörs av det nya pensionssystemet. Kompensationsgraden i Figur 10a minskar i samband med att de årskullar som omfattas av det nya systemet börjar lämna arbetslivet, och sjunker därefter gradvis. Det tyder på att övergången till det nya pensionssystemet har haft betydelse.

En annan viktig faktor är vid vilken ålder man börjar ta ut allmän pension. I det gamla pensionssystemet var den aktuariska justeringen knuten till den normala pensionsåldern på 65 år.

Personer som gick i pension vid 65 års ålder hade samma beräkning av pensionen även om de tillhörde olika årskullar med olika förväntad livslängd efter denna ålder. I det nya pensionssystemet är justeringen av pensionsutbetalningarna relaterade till den årskullsspecifika förväntade livslängden, genom delningstalet. Att fortsätta gå i pension vid 65 års ålder blir således alltmer kostsamt, i termer av lägre kompensationsgrader, för yngre generationer med allt högre förväntad livslängd. Detta påverkar pensionerna mer ju större andel pension man har i det nya systemet.

Figur 13e visar att den genomsnittliga uttagsåldern för allmän pension inte ökat över perioden, trots att det har skett en betydande livslängdsökning (se t. ex. Johansson m.fl., 2018). Uttagsåldern var högre i det gamla pensionssystemet, och sjönk i samband med att det nya pensionssystemet började fasas in under 2000-talet. Pensionsmyndigheten (2021d) visar att spridningen i uttagsålder har ökat, med fler som tar ut både före och efter 65 års ålder i det nya systemet. Detta kan ha att göra med de successivt hårdare reglerna för att få förtidspension/sjukersättning, samt implementeringen av dessa, som infördes under denna period (se Johansson m.fl., 2018). Det kan också bero på att fler tar ut pension tidigt för att placera pengarna på egen hand (se Ossowicki, 2018).

Uttagsåldern i Figur 13e har ökat det senaste decenniet i den övre delen av fördelningen, men varit konstant, eller fallit ytterligare i 10:e, 25:e och 50:e percentilerna. Eftersom den förväntade livslängden ökat under perioden har den relativt konstanta uttagsåldern medfört att det genomsnittliga delningstalet för den del av pensionen som hör till det nya pensionssystemet har ökat över tid. Figur 13f visar att det genomsnittliga delningstalet ökat med uppåt 1,5 sedan 2004. Detta bidrar givetvis till lägre månatliga pensioner, eftersom de ska räcka till allt fler år som pensionär. Ett ökat delningstal i kombination med en allt större andel pension från det nya pensionssystemet torde på så sätt minska kompensationsgraden. Enligt Pensionsmyndigheten (2021f) är stigande delningstal det huvudsakliga skälet bakom de sjunkande kompensationsgraderna i den allmänna pensionen. Pensionsmyndigheten (2019b) visar att ett uppskjutet pensionsuttag från 65 till 66 års ålder kan höja kompensationsgraden med ca 6 procentenheter.

Sammantaget tyder vår analys på att några olika förklaringar är viktiga för utvecklingen av kompensationsgraden i det allmänna pensionssystemet. De höga kompensationsgraderna under 1990-talet hänger sannolikt ihop dels med ett mer generöst pensionssystem för den inkomsthistorik pensionärerna har haft, dels med att jämförelseinkomsterna är relativt låga eftersom en mycket stor del av dessa kommer från olika transfereringssystem. Att en allt större del av de tidigare förvärvsinkomsterna utgörs av arbetsinkomster över tid är förstås en mycket positiv utveckling ur ett samhällsekonomiskt perspektiv.

De fallande kompensationsgraderna under 2000-talet hänger samman med införandet av det nya pensionssystemet, men också med att uttagsåldern föll under dessa år och att inkomsterna efter pension utvecklades annorlunda än på 1990-talet. Slutligen kan de successivt fallande kompensationsgraderna i det allmänna systemet sedan 2005 sannolikt hänföras till en större andel pension från det nya, mindre generösa, pensionssystemet, och på en stagnerande uttagsålder som lett till ett ökande delningstal. Att uttagsåldern är en särskilt viktig förklaring stöds av det faktum att kompensationsgraderna i den övre delen av fördelningen, där uttagsåldern successivt ökat, varit

konstant, medan kompensationsgraderna längre ner i fördelningen, där uttagsåldern successivt fallit, långsamt urholkats.

6. Utvecklingen av inkomster och pensioner i olika pensionärsgrupper

Så här långt har vi studerat utvecklingen av inkomsterna för *hela* gruppen av pensionärer. Det är dock fullt tänkbart, vilket också kommit fram i debatten, att utvecklingen skilt sig åt i olika demografiska grupper, så som mellan kvinnor och män, grupper som täcks av olika avtal på arbetsmarknaden, mellan infödda och invandrare, eller mellan de som bor i städer och de som bor på landsbygden. I detta avsnitt ska vi därför studera utvecklingen inom dessa olika grupper.

6a. Män och kvinnor

Kvinnor lyfts ofta i debatten fram som en grupp med låga pensioner. Det finns också en rad studier av kvinnors pensioner i Sverige (se t ex Kruse, Sundén och Ståhlberg, 2004, eller Ståhlberg, Kruse och Sundén, 2005). Förklaringen till att kvinnor i genomsnitt har lägre pensioner än män är att kvinnor som grupp fortfarande har lägre löner, kortare arbetstid och ett lägre arbetskraftsdeltagande än männen. Under de senaste decennierna har emellertid könslönegapet för den arbetande befolkningen i Sverige och övriga industriländer minskat kontinuerligt. Även arbetstiden och arbetskraftsdeltagandet har konvergerat med männens. Vi skulle därför vänta oss att även pensionsinkomsterna jämnats ut mellan kvinnor och män.

För att undersöka denna fråga empiriskt visar Figur 14a utvecklingen av de reala disponibla inkomsterna för percentilerna 10, 50, och 90 för män respektive kvinnor. Figur 14b visar den genomsnittliga kompensationsgraden i termer av disponibel inkomst 1–7 år efter pensioneringen för män och kvinnor som började ta ut allmän pension 1995–2012.

Det är tydligt att männens disponibla inkomster är avsevärt högre än kvinnornas. Figur 14a visar att både män och kvinnor över hela inkomstfördelningen har sett en betydande ökning av den disponibla inkomsten i reala termer under de senaste tre decennierna. Också kompensationsgraden för disponibel inkomst i Figur 14b är betydligt högre för män än för kvinnor över hela inkomstfördelningen, även om de absoluta skillnaderna minskar över fördelningen.

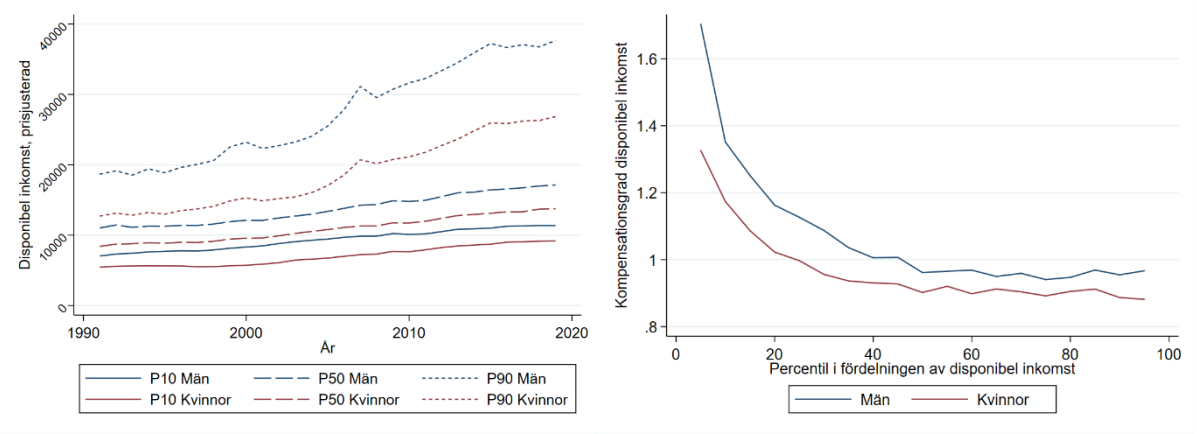

(a) Disponibel inkomst, prisjusterad

(b) Genomsnittlig kompensationsgrad disponibel inkomst 1–7 år efter pension

Figur 14 Disponibel inkomst och genomsnittlig kompensationsgrad 1–7 år efter pensionsuttag för män och kvinnor

Not: Disponibel inkomst avser individens delkomponent till hushållets disponibla inkomst. Panel (a): Alla pensionärer som börjat ta ut allmän pension, prisjusterat med KPI i 2019 års priser. Percentilerna avser fördelningen över disponibel inkomst separat för män och kvinnor. Panel (b): Alla nyblivna pensionärer, som påbörjat uttag av allmän pension, under perioden 1995–2018 (förutom 2001–2003, se avsnitt 3). Pensioneringsåret definieras som det första året en person tar ut allmän pension. Figuren visar den genomsnittliga disponibla inkomsten 1–7 år efter pensionering som andel av den genomsnittliga disponibla inkomsten 1–5 år före pensionering. Percentilerna avser fördelningen av den genomsnittliga förvärvsinkomsten 1–5 år före pension separat för män och kvinnor. Figuren visar var femte percentil 5–95.

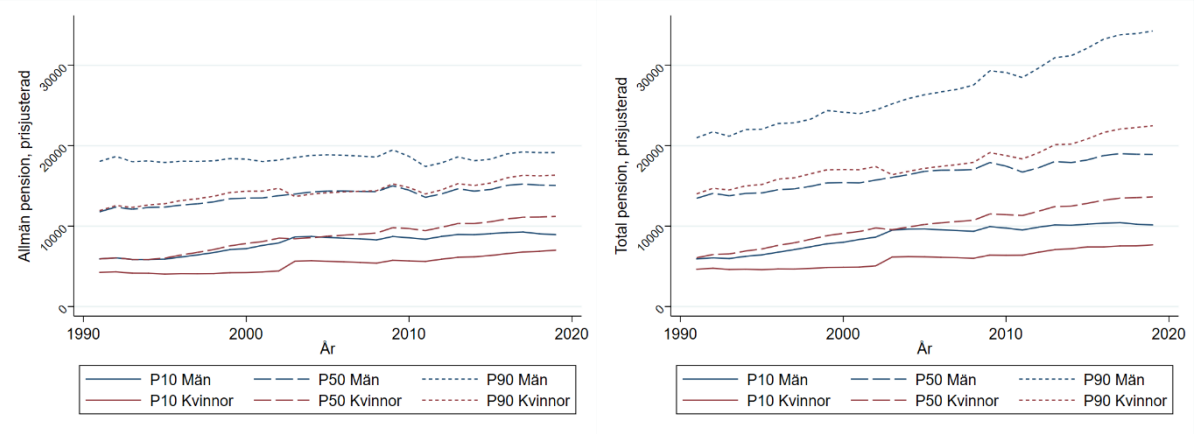

(a) Allmän pension, prisjusterad

(b) Total pension, prisjusterad

Figur 15 Allmän och total pension i olika delar av pensionsinkomstfördelningen för pensionerade män och kvinnor, prisjusterad, 1991–2019

Not: Alla pensionärer som börjat ta ut allmän pension. Prisjusterat med KPI i 2019 års priser. Allmän pension avser summan av folkpension, tilläggspension, garantipension, inkomstpension och premiepension. Total pension avser summan av allmän pension och tjänstepension. Inkomstfördelningen avser respektive inkomstmått för män och kvinnor separat, dvs. fördelningen av allmän pension i de övre panelerna och fördelningen av total pension i de undre panelerna.

Figur 15 visar hur nivån på den allmänna och den totala pensionen har utvecklats för män och kvinnor. Figur 15a visar att inkomsterna från allmän pension konvergerar mellan könen, även om nivån för männen är högre, för de tre percentilgrupper som inkluderats i figuren. De reala inkomsterna från allmän pension ökar också kontinuerligt för alla percentilerna. Figur 15b ger en liknande bild av utvecklingen för den totala pensionen med ett undantag: pensionsinkomsterna för den 90:e

percentilen bland männen utvecklas markant snabbare än för övriga grupper. Eftersom denna utveckling inte kunde skönjas i den vänstra panelen kan den hänföras till mer omfattande tjänstepensioner.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att vi ännu inte kan skönja någon motsvarighet till minskningen av könslönegapet bland pensionärerna. Skillnaderna mellan mäns och kvinnors disponibla inkomster i den pensionerade delen av befolkningen förefaller överraskande konstant sedan början av 90-talet i hela inkomstfördelningen. Då vi begränsar oss till att titta på pensionsinkomsterna ser vi att könsgapet ökat något i den övre delen av inkomstfördelningen – i den 90:e percentilen – men minskat för medianinkomsttagaren.

6b. Avtalsområden

Vi har visat att tjänstepensionerna har blivit en allt viktigare del av den totala pensionen, i synnerhet för dem med arbetsinkomster över taket. En viktig frågeställning är i vilken utsträckning detta mönster kan hänföras till att systemen blivit mer omfattande och att olika avtalsgrupper på arbetsmarknaden har tillgång till olika pensionssystem. Ett sätt att undersöka detta empiriskt är att studera hur inkomsterna i grupper av individer från olika avtalsområden förändrats separat.

I Figur 16 delas pensionärerna in efter de fyra stora avtalsgrupperna: arbetare och tjänstemän i privat sektor, statsanställda och anställda i kommunsektorn. Indelningen baseras på de observerade utbetalningarna av tjänstepension, och om en person har utbetalningar från flera av de stora avtalen ingår de i flera grupper i figuren.

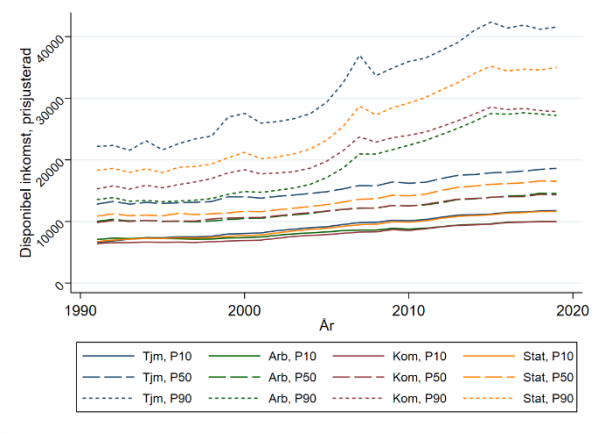

(a) Disponibel inkomst

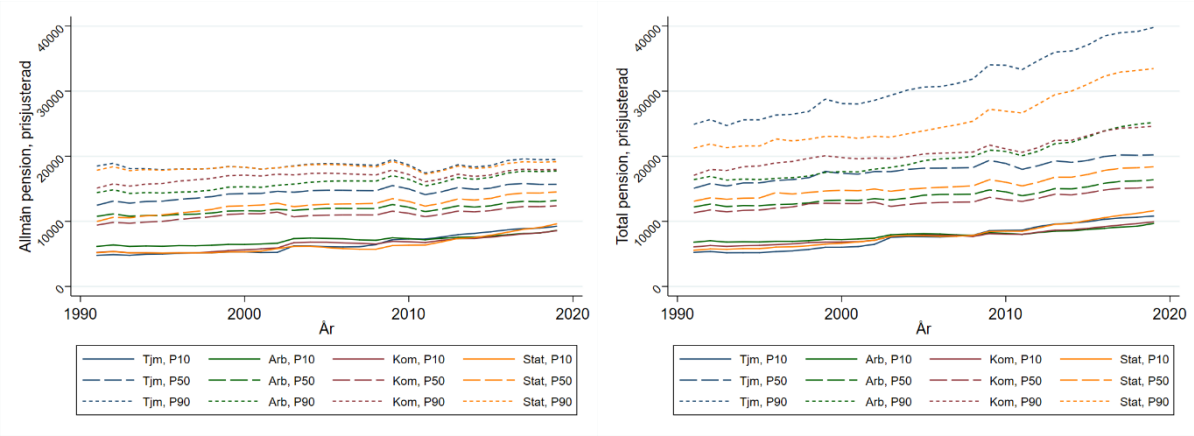

(b) Allmän pension (c) Total pension

Figur 16 Prisjusterad disponibel inkomst, allmän pension och total pension för pensionärer i olika avtalsområden

Not: Alla pensionärer som börjat ta ut allmän pension. Prisjusterat med KPI i 2019 års priser. Disponibel inkomst avser individens delkomponent till hushållets disponibla inkomst. Allmän pension avser summan av folkpension, tilläggspension, garantipension, inkomstpension och premiepension. Total pension avser summan av allmän pension och tjänstepension. Inkomstfördelningen avser respektive inkomstmått för varje avtalsområde separat, dvs. fördelningen av disponibel inkomst i panel (a), fördelningen av allmän pension i panel (b) och fördelningen av total pension i panel (c).

Över lag visar Figur 16 att den disponibla inkomsten och den totala pensionen är högst bland privatanställda tjänstemän, följt av statstjänstemän, kommunanställda och slutligen privatanställda arbetare. Detta gäller i synnerhet i toppen av fördelningen. Rangordningen är likartad för den allmänna pensionen i Figur 16b, men på grund av takreglerna i den allmänna pensionen är skillnaderna väsentligt mindre och nivåerna i den övre delen av fördelningen konvergerar. Figur 16c ger en delvis annorlunda bild. Där framgår att framför allt den 90:e percentilen för tjänstemän i privat sektor och statstjänstemän har ”dragit ifrån” i toppen av inkomstfördelningen. Sammantaget visar figuren dock att alla percentiler, för var och en av avtalsgrupperna, har fått kontinuerligt stigande pensionsinkomster.

Sammanfattningsvis ger våra resultat för de olika avtalsgrupperna vissa ledtrådar till varför vi i avsnitt 4 såg att inkomstfördelningen bland pensionärer i toppen av fördelningen blivit ojämnare. Tjänstepensionerna har kommit att spela en allt viktigare roll. Detta gäller framför allt den övre delen av fördelningen för tjänstemän i den privata sektorn samt statstjänstemän.

6c. Utrikes födda

Det finns en rad skäl till att vi kan förvänta oss att de som invandrat till Sverige i genomsnitt har lägre pensioner än de som är födda i landet. För det första har de utlandsfödda i många fall inte haft möjligheter att betala in pensionsavgifter till de svenska pensionssystemen under lika lång tid. Detta gäller i synnerhet de som invandrat relativt sent under livet. Flera studier har också visat att invandrare i genomsnitt har lägre löner än infödda och en sämre anknytning till arbetsmarknaden. Detta gäller speciellt kvinnor i denna grupp.

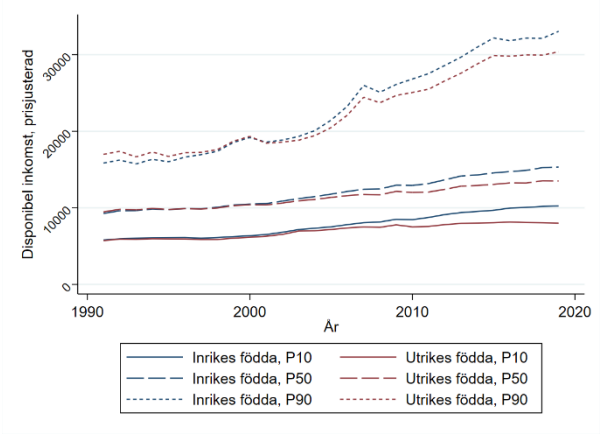

(a) Disponibel inkomst

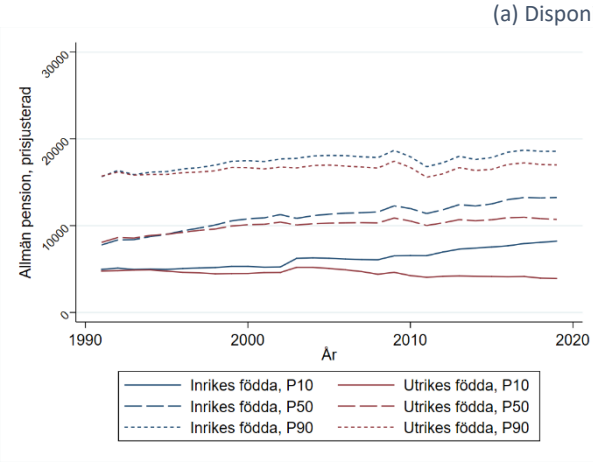

(b) Allmän pension

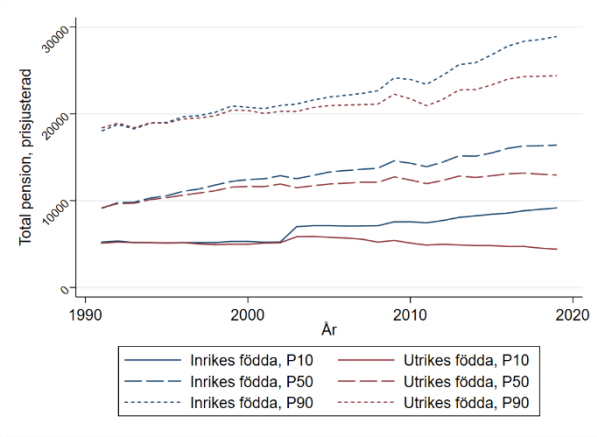

(c) Total pension

Figur 17 Prisjusterad disponibel inkomst, allmän pension och total pension för inrikes och utrikes födda pensionärer

Not: Alla pensionärer som börjat ta ut allmän pension. Prisjusterat med KPI i 2019 års priser. Disponibel inkomst avser individens delkomponent till hushållets disponibla inkomst. Allmän pension avser summan av folkpension, tilläggspension, garantipension, inkomstpension och premiepension. Total pension avser summan av allmän pension och tjänstepension. Inkomstfördelningen avser respektive inkomstmått för inrikes och utrikes födda separat, dvs. fördelningen av disponibel inkomst i panel (a), fördelningen av allmän pension i panel (b) och fördelningen av total pension i panel (c).

I Figur 17 delar vi in pensionärerna utifrån om de är födda i Sverige eller i något annat land. Resultaten visar att inrikes födda har högre inkomst än utrikes födda i alla delar av fördelningen. Skillnaderna är större för allmän och total pension än när man ser till den disponibla inkomsten, i synnerhet bland pensionärerna med lägst inkomst. Skillnaderna mellan inrikes och utrikes födda var små under 1990-talet men har därefter ökat kontinuerligt. Både den allmänna och den totala pensionen har ökat betydligt snabbare för svenskfödda än för de som är födda utomlands. Den 10:e percentilen i fördelningen av pensionsinkomster för de utlandsfödda har till och med haft en negativ utveckling. Vi saknar information om äldreförsörjningsstödet, och vi vet att fler av de utrikesfödda fått detta stöd. Äldreförsörjningsstödet ingår däremot i de disponibla inkomsterna. Att inte de disponibla inkomsterna har minskat för den här gruppen tyder på att andra system har kompenserat dem, om än i mindre utsträckning än de inrikes födda på senare år.

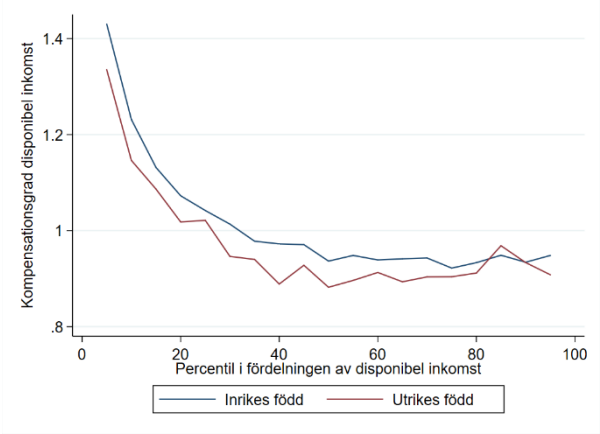

(a) Kompensationsgrad, disponibel inkomst

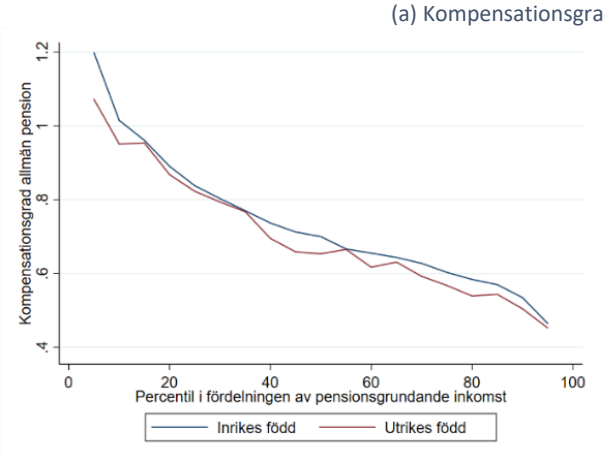

(b) Kompensationsgrad, allmän pension

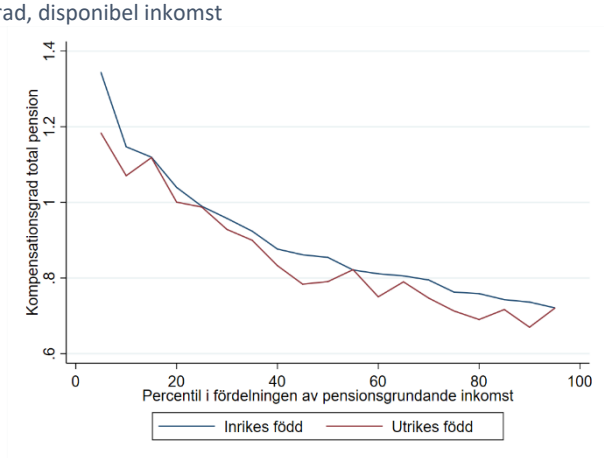

(c) Kompensationsgrad, total pension

Figur 18 Genomsnittlig kompensationsgrad disponibel inkomst, allmän pension och total pension 1–7 år efter pensionsuttag för de som började ta ut allmän pension 1995–2012, för inrikes och utrikes födda

Not: Alla nyblivna pensionärer, som påbörjat uttag av allmän pension, under perioden 1995–2018 (förutom 2001–2003, se avsnitt 3). Pensioneringsåret definieras som det första året en person tar ut allmän pension. Panel (a) visar den genomsnittliga disponibla inkomsten 1–7 år efter pensionering som andel av den genomsnittliga disponibla inkomsten 1–5 år före pensionering. Disponibel inkomst avser individens delkomponent till hushållets disponibla inkomst. Percentilerna i panel (a) avser fördelningen av den genomsnittliga disponibla inkomsten 1–5 år före pensionering. Panel (b) visar den genomsnittliga allmänna pensionen och panel (c) den totala pensionen som andel av den genomsnittliga förvärvsinkomsten 1–5 år före pensionering. Percentilerna i panel (b) och (c) avser fördelningen av den genomsnittliga förvärvsinkomsten 1–5 år före pension separat för män och kvinnor. Figuren visar var femte percentil 5–95.

Figur 18 visar att kompensationsgraderna för allmän pension är relativt lika bland inrikes och utrikes födda i hela inkomstfördelningen. Skillnaderna ökar något för total pension och ökar ytterligare i termer av disponibel inkomst. Även om skillnaderna mellan inrikes och utrikes födda inte är så stora har inrikes födda en något högre kompensationsgrad för disponibel inkomst än utrikes födda.

Sammanfattningsvis visar resultaten på ökade skillnader i disponibla inkomster mellan invandrare och de som är födda i Sverige i hela inkomstfördelningen. Det skulle krävas ytterligare analyser för att kunna fastställa orsakerna till det observerade mönstret. Sannolikt avspeglar resultaten att senare årskullar av invandrare haft svårare att etablera sig på arbetsmarknaden. Till en del kan resultaten också avspegla att det reformerade pensionssystemet i högre utsträckning än det tidigare gynnar de med ett långt yrkesliv på den svenska arbetsmarknaden.

6d. Kommuntyp

Förhållandet mellan stad och land har fått en alltmer framskjuten plats i den svenska politiska debatten. Vissa hävdar att inkomstutvecklingen på landsbygden halkat efter den i städerna. Om så är fallet, skulle man med en viss fördröjning kunna skönja samma utveckling bland pensionärerna boende i städerna, respektive i mindre kommuner.

Figur 19 visar att pensionärer i storstäder genomgående haft högre inkomster än pensionärer i mindre städer och på landsbygden. Figuren visar också pensionsinkomsterna ökat näst intill parallellt i de tre olika kommuntyperna i hela fördelningen. Undantaget är den 90:e percentilen, som visar en markant starkare ökning i framför allt storstadskommunerna, men även i någon mån bland kommunerna som utgörs av mindre städer och på landsbygden.

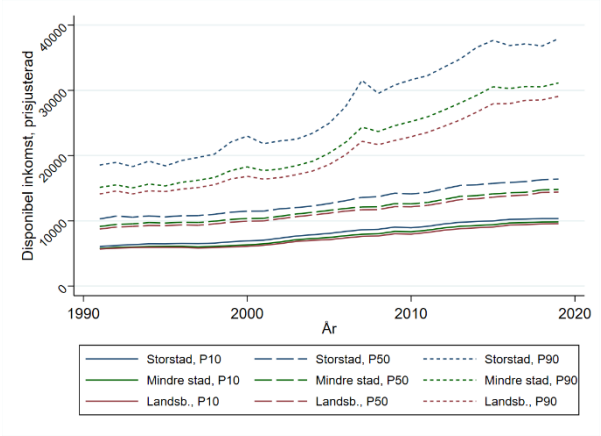

(a) Disponibel inkomst

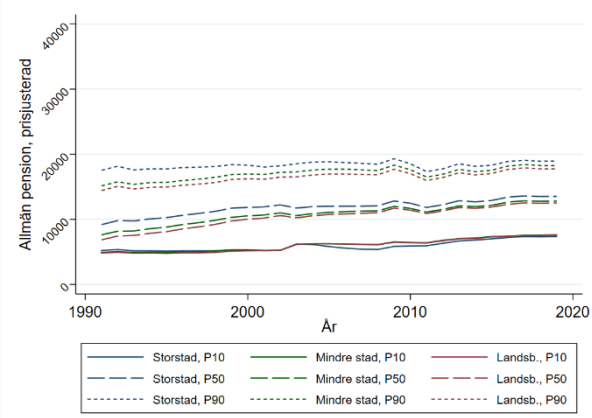

(b) Allmän pension

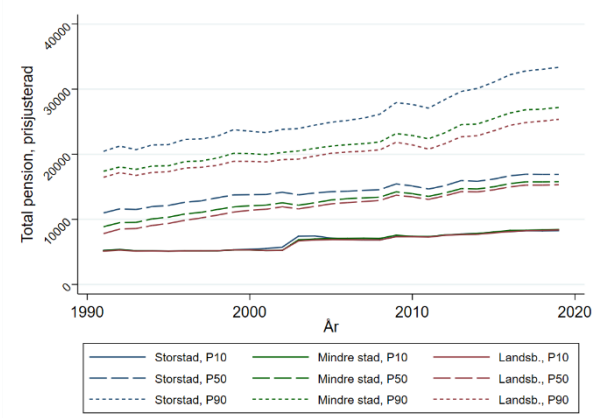

(c) Total pension

Figur 19 Prisjusterad disponibel inkomst, allmän pension och total pension för pensionärer över kommuntyp

Not: Alla pensionärer som börjat ta ut allmän pension. Prisjusterat med KPI i 2019 års priser. Disponibel inkomst avser individens delkomponent till hushållets disponibla inkomst. Allmän pension avser summan av folkpension, tilläggspension, garantipension, inkomstpension och premiepension. Total pension avser summan av allmän pension och tjänstepension. Inkomstfördelningen avser respektive inkomstmått för olika kommuntyper separat, dvs. fördelningen av disponibel inkomst i panel (a), fördelningen av allmän pension i panel (b) och fördelningen av total pension i panel (c).

7. Sammanfattning och slutsatser

Den grundläggande frågeställningen i denna rapport har varit att undersöka i vilken utsträckning pensionärerna fått förbättrade ekonomiska möjligheter mellan 1991 och 2019. Som vi konstaterade i inledningen kunde den frågeställningen tolkas på åtminstone tre olika sätt: (1) hur har deras reala inkomster förändrats? (2) hur har deras inkomster förändrats i förhållande till den arbetande befolkningen eller andra åldersgrupper i ekonomin? (3) hur förhåller sig pensionärernas inkomster till inkomsterna de hade före pension? I inledningen till rapporten konstaterade vi också att ett uttömmande svar på de tre frågorna kräver att man studerar hela fördelningen av inkomster och inte bara hur medelvärdena förändrats.

På de två första frågorna gav vår empiriska analys entydiga svar. De reala disponibla inkomsterna har ökat markant i hela fördelningen. Även i förhållande till inkomstutvecklingen för den arbetande befolkningen har pensionärernas inkomster stigit i hela fördelningen. I förhållande till åldersgruppen 35–64 har pensionärernas disponibla inkomster utvecklats gynnsamt i botten och toppen av inkomstfördelningen, medan utvecklingen för medianen varit påfallande lik den i åldersgruppen 35–64. Pensionärernas disponibla inkomster har dock ökat markant fortare än i åldersgruppen 20–34 i hela fördelningen. Sammantaget har fördelningen av disponibla inkomster bland pensionärer blivit ojämnare. Detta kan hänföras till den övre delen av inkomstfördelningen och beror främst på ökade arbetsinkomster och tjänstepensioner.[21]

Svaret på den tredje frågan är mer komplicerat. Å ena sidan har den genomsnittliga kompensationsgraden sett till den disponibla inkomsten varit förhållandevis hög under hela perioden – över 90 procent i hela fördelningen. Å andra sidan har den genomsnittliga kompensationsgraden sett till pensionsinkomsterna sjunkit markant sedan början av 2000-talet. Vid första anblick kan dessa båda resultat te sig motsägelsefulla. Det är framför allt den allmänna pensionen som har minskat i förhållande till förvärvsinkomsterna före pension, men detta har kompenserats av ökade tjänstepensioner och arbetsinkomster och av lägre skatter. De fallande kompensationsgraderna i den allmänna pensionen sammanfaller med införandet av det nya pensionssystemet, men också med att uttagsåldern fallit och inte följt med livslängdsutvecklingen. Dessutom har inkomsten före utträdet från arbetsmarknaden förändrats. På 90-talet var den viktigaste utträdesvägen från arbetskraften via sjukpenning och förtidspension. Dessa system innebar en ersättningsnivå som låg betydligt under nivån för arbetsinkomsten. När dessa utträdesvägar genom en rad reformer successivt täpptes till, ökade arbetsutbudet och inkomsterna före pensioneringen, vilket också fick till följd att pensionen i relation till inkomsten före pensioneringen minskade.

Analysen för olika grupper av pensionärer gav vid handen att det minskade könslönegapet som kunnat beläggas under det senaste decenniet ännu inte nått den pensionerade delen av befolkningen. De

[21] Dessa resultat är i linje med andra studier som undersökt pensionärernas ekonomiska standard. I en ny rapportserie slår Pensionsmyndigheten (2021f, 2022a) fast att pensionärernas samlade ekonomi allmänt sett är god i förhållande till övriga befolkningens ekonomi. Pensionsmyndigheten konstaterar samtidigt att det finns en betydande inkomstspridning bland pensionärerna, som precis som övriga befolkningen är en heterogen grupp. En likartad bild förmedlas av Alecta (2021) och Hagen (2022).

ekonomiska skillnaderna mellan män och kvinnor förefaller påfallande stabilt. Analysen visade också ökade skillnader mellan de som invandrat och de som är födda i Sverige. Den troliga bakgrunden till detta resultat är en förändrad komposition av invandrargruppen. Vi ser också att tjänstemän i privat och statlig sektor har ”dragit ifrån” i toppen av inkomstfördelningen, till följd av ökade tjänstepensioner. Pensionärer i storstäder har en högre inkomst än pensionärer i mindre städer och på landsbygden, men utvecklingen har i stort sett varit parallell under perioden.

Referenser

Aaberge, R., A. Langørgen och P. Y. Lindgren (2018), ”Accounting for Public In-Kind Transfers in Comparisons of Income Inequality between the Nordic Countries”, *Nordic Economic Policy Review 2018 – Incresing Income Inequality in the Nordics*.

Alecta (2021), ”Pensionärerna och ekonomin”, https://www.alecta.se/pensionarerna_ekonomin.

Björklund, A., M. Palme och I. Svensson (1995), ”An Assessment Using Different Income Concepts”, *Swedish Economic Policy Review*, vol. 2, s. 229–266.

Ds 2009:53, ”Detta är pensionsöverenskommelsen”, Socialdepartementet.

Friedrich, B., L. Laun och C. Meghir (2021), ”Income Dynamics of Immigrants and Natives in Sweden 1985–2016”, NBER Working Paper No. 28527, National Bureau of Economic Research och IFAU Working Paper 2021:15.

Hagen, J. (2017), ”Pension principles in the Swedish pension system”, *Scandinavian Economic History Review*, vol. 65(1).

Hagen, J. (2022), ”Pensionssystemet behöver höjd pensionsålder, inte fler tillägg”, *Ekonomisk Debatt,* årg. 50, nr 3, s 79 – 86

Hagen, J. och Elinder, M. (2018), *Den komplexa tjänstepensionen*, Stockholm: SNS Förlag.

Haig, R. M. (ed.) (1921), *The federal income tax*, New York: Columbia University Press.

ISF (2018a), ”Vem får avsättningar till tjänstepension? En analys av tjänstepensionernas täckningsgrad baserad på deklarationsuppgifter”, Rapport 2018:15, Inspektionen för socialförsäkringen.

ISF (2018b), ”Utvecklingen av kollektivavtalade ersättningar sedan 2000-talets början”, Rapport 2018:14, Inspektionen för socialförsäkringen.

Johansson, P., L. Laun, M. Palme och H. Olofsdotter Stensöta (2018), *Drivkrafter och möjligheter till ett förlängt arbetsliv*, Stockholm: SNS Förlag.

Kjellberg, A. (2018), ”Kollektivavtalens täckningsgrad samt organisationsgraden hos arbetsgivarförbund och fackförbund”, Studies in Social Policy, Industrial Relations, Working Life and Mobility 2018(1).

Kruse, A., A. Sundén och A-C Ståhlberg (2004), “Det nya pensionssystemet – kvinnor får låg pension men hög avkastning”, Ekonomisk Debatt, årg. 32, nr 8, s 23—33

Laun, L. (2017), ”The Effect of Age-Targeted Tax Credits on Labor Force Participation of Older Workers”, *Journal of Public Economics*, vol. 152, s. 102–118.

Laun, L. och Palme, M. (2022a), ”Pensionssystemens drivkrafter till ett längre arbetsliv”, IFAU Rapport 2022:6.

Laun, L. och Palme, M. (2022b), ”Pension Reform, Incentives to Retire and Retirement Behavior: Empirical Evidence from Swedish Micro-data”, IFAU Working Paper 2022:8.

OECD (2021), *Pensions at a Glance 2021: OECD and G20 Indicators*, Paris: OECD Publishing.

Ossowicki, M. (2018), ”Tidiga ålderspensionärer – vilka är de?” Rapport 3, Delegationen för Senior Arbetskraft, S2018:10.

Pensionsmyndigheten (2017a), ”Jämförelse i utfall av inkomstgrundad allmän pension i det nya och det gamla pensionssystemet för födda 1938–1945”, PID156047.

Pensionsmyndigheten (2017b), ”Flexpension och delpension – en översikt inom de fyra stora avtalsområdena”, VER 2017–247.

Pensionsmyndigheten (2019a), ”Pensionsnivåer och kompensationsgrader för nyblivna pensionärer 2016”, PID173005.

Pensionsmyndigheten (2019b), ”Tumregler för pensionen – För dig som sparar till eller planerar att ta ut pension”, PID172528.

Pensionsmyndigheten (2021a), ”Hur typiskt är ett typfall", https://www.pensionsmyndigheten.se/statistik/publikationer/faktaserie-om-pensionerna/.

Pensionsmyndigheten (2021b), ”Högre startpension eller högre årliga pensionsomräkningar? Förskottsräntans betydelse för pensionerna", PID281642

Pensionsmyndigheten (2021c), ”Sveriges pensioner 2006–2019”, PID176342.

Pensionsmyndigheten (2021d), ”Pensionsåldrar och arbetslivets längd”, VER 2021–194.

Pensionsmyndigheten (2021e), ”Redovisning av livsinkomstprofiler – Regleringsbrevsuppdrag om livsinkomster och kompensationsgrader”, PID181213.

Pensionsmyndigheten (2021f), ”Är pensionerna tillräckliga?” PID281874.

Pensionsmyndigheten (2022a), ”Hur är pensionärernas ekonomiska levnadsförhållanden?”, PID 282200.

Pensionsmyndigheten (2022b), ”Sveriges pensioner 2006—2020”, PID282115.

Pensionsmyndigheten (2022c), ”Pension och skatt 2022 – Skatteavdrag för pension och lön vid olika åldrar”, PID281845.

SCB (2022a), ”Indikatorer inkomstfördelning 1975–2020", Statistikdatabas, Hushållens ekonomi, Inkomster och skatter.

SCB (2022b), ”Ekonomisk standard för personer efter ålder 1991–2020”, Statistikdatabas, Hushållens ekonomi, Inkomster och skatter.

Simons, H. C. (1938), *Personal income taxation: the definition of income as a problem of fiscal policy*, Chicago: Chicago University Press.

Ståhlberg, A-C., A. Kruse och A. Sundén (2005), “Pension design and gender”, *European Journal of Social Security*, vol 7, s 57–79.